

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη Μεσόγειο»

**Η ισλαμική επανάσταση στο Ιράν το 1979 και η επίδραση στην
πολιτική, κοινωνική και οικονομική συγκρότηση της χώρας**

Διπλωματική εργασία της Χατζηβγέρη Κωνσταντίνας

AM: 4332021032

Επιβλέπων καθηγητής: Σακκάς Ιωάννης

Μέλη επιτροπής

1. Μαρής Γεώργιος
2. Σεϊμένης Ιωάννης

ΡΟΔΟΣ, ΜΑΙΟΣ 2023

“ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ. Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον Κανονισμό του Ιδρύματος.”

ΧΑΤΖΗΒΓΕΡΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω το σύνολο των καθηγητών του Μεταπτυχιακού προγράμματος του τμήματος Μεσογειακών Σπουδών, που μέσω των διαφορετικών ερευνητικών πεδίων, καλλιέργησαν την επιθυμία για περαιτέρω γνώση σε αχαρτογράφητα μέχρι πρότινος ύδατα. Ειδικότερα, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Ι. Σακκά, που συνέδραμε στην εκπόνηση της ανά χείρας εργασίας, καθώς πέραν της σημαντικής του καθοδήγησης και της ηθικής υποστήριξης, με έφερε ένα βήμα πιο κοντά στο εν λόγω πεδίο.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την αμέριστη κατανόηση καθώς και όλους εκείνους τους ανθρώπους, που μέσω των πολύωρων ερευνών τους μας φέρνουν λίγο πιο κοντά σε παράλληλους, αλλά ταυτόχρονα τόσο άγνωστους για τα δυτικά μάτια κόσμους.

Περίληψη

Στη διάρκεια της σύγχρονης ιστορίας του, ο ιρανικός λαός διακρίθηκε ιδιαίτερα στο να εκπλήσσει τον κόσμο αλλά και τον εαυτό του (Kian – Thiebaut, 2006:26). Η μακρά ιστορία, ο ποικιλόμορφος πληθυσμός και η πολιτικοποιημένη κοινωνία που συνέθεσε το σκηνικό μιας θρησκευτικής επανάστασης, ικανής να συγκλονίσει τον κόσμο το 1979, αποτέλεσε πεδίο διαμάχης πολλών επιστημονικών πεδίων, τόσο υπό το πρίσμα του πομπού, όσο και του δέκτη. Η παρούσα εργασία, σε μια προσπάθεια να επεκτείνει τη μελέτη του παρόντος πεδίου, επιχειρεί να αναδείξει τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις που επήλθαν κατά την εγκαθίδρυση του ισλαμικού κλήρου στην κορυφή της ιεραρχικής πυραμίδας, καθώς και της παγίωση του ως μοναδικό ρυθμιστή της νέας τάξης πραγμάτων.

Μέσα από τη μελέτη της διεθνούς βιβλιογραφίας και των διαθέσιμων στατιστικών φορέων, προσεγγίζονται οι εσωτερικές και εξωτερικές διαρθρώσεις που επαναπροσδιόρισαν τη σχέση κλήρου και κράτους και χάραξαν μια νέα εξωτερική πολιτική, το τίμημα της οποίας απεδείχθη εξαιρετικά υψηλό. Οι αλληπάλληλες οικονομικές κυρώσεις συνδυαστικά με τον κληρικό συγκεντρωτισμό και την εσωτερική κακοδιαχείριση φαίνεται πως εξακολουθούν να αποτελούν για το Ιράν μια χαίνουσα πληγή που συντηρείται από το πολύπαθο παρελθόν και παρόν της.

Abstract

Throughout their modern history, the Iranian people have excelled at surprising the world and themselves (Kian – Thiebaut, 2006:26). Its long history of the country, its diverse population and politicized society, which set the stage for a religious revolution capable of shaking the world in 1979, has been the subject of much scholarly controversy, both from the perspective of the transmitter and the receiver. This paper, in an effort to extend the study of this field, attempts to highlight the political, economic and social consequences that occurred during the establishment of the Islamic clergy at the top of the hierarchical pyramid, as well as its consolidation as the sole regulator of the new order.

Through the study of international bibliography and available statistical sources, the internal and external structures that redefining the relationship between clergy and state and shaping a new foreign policy, the price of which proved to be extremely high, are approached. Successive economic sanctions, combined with clerical centralisation and internal mismanagement, still seem to be a festering wound for Iran, sustained by its troubled past and present.

Keywords: Iranian Revolution, Development and Growth, Economy, Social Impact

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή</i>	6
<i>1. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΙΡΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΩΣ ΤΟΝ Β'ΠΠ</i>	8
<i>1.1 Εθνική ταυτότητα και κράτος</i>	8
<i>1.2 Σουνιτικό και Σιτικό Δόγμα</i>	10
<i>2. Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1945 – 1979)</i>	11
<i>3. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1979</i>	13
<i>4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ</i>	18
<i>4.1 Πολιτική και πολιτειακή δομή</i>	18
<i>4.2 Εξαγωγή Επανάστασης</i>	21
<i>4.3 Ιρακινή εισβολή</i>	25
<i>4.3.1 Απώλειες και μέριμνα</i>	25
<i>4.3.2 Ανάπτυξη βιομηχανίας πυραύλων</i>	26
<i>5. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ</i>	28
<i>5.1 Τρόπος λειτουργίας της οικονομίας και κρατικό μονοπώλιο</i>	29
<i>5.2 Ιδρύματα Μπονιγιάντ</i>	32
<i>5.3 Διεθνείς κυρώσεις και οικονομική ασφυξία</i>	34
<i>5.3.1 Κυρώσεις των Η.Π.Α</i>	35
<i>5.3.2 Κυρώσεις των Ηνωμένων Εθνών και της ΕΕ</i>	38
<i>5.4 Άτυπη οικονομία</i>	40
<i>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</i>	46
<i>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</i>	49
<i>Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία</i>	49
<i>Ξενόγλωσση βιβλιογραφία</i>	50

Εισαγωγή

Το Ιράν αποτελεί αναμφίβολα ένα νευραλγικό σημείο της Μέσης Ανατολής, αλλά και του ευρύτερου υπογαστρίου της Νοτιοδυτικής Ασίας. Τα τεράστια ενεργειακά αποθέματα και η πρόσβαση στα στενά του Ορμούζ, εντός των οποίων μεταφέρεται σήμερα το 1/3 του παγκόσμιου πετρελαίου εκτίναξαν το γεωπολιτικό του βάρος και το κατέστησαν μέλο της έριδος για τις εκάστοτε υπερδυνάμεις.

Η σύγχρονη ιστορία του θα στιγματιστεί από πρωτοπόρες για την Εγγύς Ανατολή αποφάσεις, αλλά και μια αιματηρή κοινωνική επανάσταση που θα αποτελέσει ορόσημο για την μεταπολεμική περίοδο· θα είναι η πρώτη χώρα που θα εισάγει Σύνταγμα το 1906, η πρώτη που θα εθνικοποιήσει τους πετρελαϊκούς της πόρους, αλλά και η πρώτη που μέσω ενός πολιτικού αναβρασμού θα θέσει το πολιτικό Ισλάμ ως την ανώτερη διοικητική αρχή του κράτους. Η επιβολή ενός ιδιότυπου θεοκρατικού καθεστώτος με κοσμικά χαρακτηριστικά και η καθολική διείσδυση του σε όλες τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές δομές της χώρας θα κυφορήσει μια περίοδο βαθιών ανασχηματισμών τόσο σε τοπικό, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Η διαμορφωθείσα πολιτική λογική του υπό τη σκέπη του Ισλάμ, θα αποτελέσει σημείο καμπής για την μετέπειτα διαδρομή του, με το ίδιο να διαγράφει μια εκ νέου εσωτερική και εξωτερική πολιτική, που θα έχει ανυπολόγιστο οικονομικό και κοινωνικό κόστος.

Με την ανά χείρας διπλωματική εργασία, επιχειρείται να μελετηθεί ο αντίκτυπος που είχε και εξακολουθεί να έχει η μακρόβια πορεία της σύμπλευσης κλήρου και κράτους σε βάθος σαράντα και πλέον ετών, από το ξέσπασμα της ιρανικής επανάστασης. Το αντικείμενο της έρευνας εστιάζει στις αλληλοεξαρτώμενες και αλληλοεπηρεαζόμενες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαρθρώσεις που έλαβαν χώρα μετά την άτακτη φυγή του Σάχη και την πτώση του πολυετούς μοναρχικού καθεστώτος, καθώς και το συνακόλουθο αποτέλεσμα που αυτές είχαν στο ιρανικό γίγνεσθαι.

Η παρούσα μελέτη αρθρώνεται εντός πέντε κεφαλαίων που ακολουθούν την εξής πορεία: Κατά το πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται να καταγραφεί το ιστορικό και θρησκευτικό πλαίσιο από την ίδρυση του σύγχρονου ιρανικού κράτους μέχρι την ισλαμική επανάσταση του 1979. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η ιστορική διαδρομή του Ιράν από την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του μέχρι και την έλευση του κλήρου στον θρόνο της εξουσίας, καθώς και η ερμηνεία του σιτικού δόγματος βάσει της ιστορικής συνέχειας που του αποδόθηκε. Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στη μεταβατική περίοδο, που χρονολογείται από

την τοποθέτηση του Ρεζά Παλχαβί στον θρόνο του παγωνιού και το ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων που εισήγαγε, σε μια προσπάθεια περαιτέρω εκδυτικοποίησης του κράτους μέχρι τις απαρχές της επανάστασης, ενώ το τρίτο και τελευταίο εισαγωγικό κεφάλαιο, επιδιώκει να αναλύσει τις προεπαναστατικές συνθήκες εντός των οποίων γαλουχήθηκαν οι μετέπειτα εξεγερμένες γενιές.

Τον πυρήνα της εργασίας αποτελούν το τέταρτο και το πέμπτο κεφάλαιο, με το πρώτο να πραγματεύεται την πολιτική συνιστώσα της επανάστασης, όπως αυτή οριοθετήθηκε από την ισλαμική κυβέρνηση. Εκτενέστερα, στο εν λόγω κεφάλαιο παραθέτονται οι διακλαδώσεις του πολιτικού συστήματος, η θεσμοθέτηση της σταδιακής παρείσφρησης του κλήρου στις ιεραρχικές δομές και η προσπάθεια σύζευξης του θεοκρατικού καθεστώτος με τους δυτικούς θεσμούς. Επιπλέον, αναλύεται η εξωτερική πολιτική που διαμορφώθηκε μετεπαναστατικά, μέσα από τον αντίκτυπο που αυτή είχε στην εν λόγω γεωγραφική επικράτεια, καθώς και η ανάπτυξη του πυρηνικού προγράμματος, ως ανάγκη κατά τον οκταετή πόλεμο αλλά και ως γεωπολιτικό όπλο κατά τη συνέχεια.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, μελετάται η δομή της οικονομίας και το κρατικό μονοπώλιο ως βασική συνιστώσα της, η εν γένει διαχείριση των διαθέσιμων οικονομικών πόρων από τον κλήρο, καθώς και οι αλληπάλληλες οικονομικές κυρώσεις, ως αποτέλεσμα της ρήξης με τη Δύση. Μέσα από τους κοινωνικούς δείκτες καταγράφονται οι επιπτώσεις που επήλθαν σε οικονομικό και κατά συνέπεια κοινωνικό επίπεδο κάτι λιγότερο από μισό αιώνα από την εγκαθίδρυση του πολιτικού Ισλάμ. Τέλος, αποτυπώνονται οι συμπερασματικές παρατηρήσεις, βάσει της δεδομένης χρονικής στιγμής, καθώς το Ιράν, όπως και κάθε κράτος, νοούμενο ως ζωντανός οργανισμός, υπόκειται σε έναν συνεχή αυτό- και έτερο-προσδιορισμό.

1. ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΙΡΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΩΣ ΤΟΝ Β΄ΠΠ

1.1 Εθνική ταυτότητα και κράτος

Η ιστορία του Ιράν, πάλαι ποτέ Περσία έως το 1935¹, χρονολογείται περί το 9000 π.Χ., βάσει των ενδείξεων ανθρώπινης ζωής που κατεγράφησαν. Μια σειρά από δυναστείες χάραξαν τη δραματική ιστορική του συνέχεια, σε έναν εδαφικό πυρήνα που κατάφερε να διατηρηθεί σχεδόν αναλλοίωτος (Βραχιώτου – Λυμπεροπούλου, 2013). Το ίδιο λειτούργησε ως σημείο διασταύρωσης ποικίλων λαών, θρησκειών και γλωσσών φτάνοντας στο απόγειο της ακμής του με την ισχυρή δυναστεία των Σασσανιδών (Βαλλιανάτος, 2014:37), πριν τη σταδιακή εξασθένηση και κατάκτηση του από τους Άραβες και τη βαθμιαία έλευση του Ισλάμ τον 7ο αιώνα².

Ωστόσο, ο περσικός λαός δεν οικειοποιήθηκε τη γλώσσα των κατακτητών, αλλά δημιούργησε την περσική, δανειζόμενος στοιχεία από το αλφάβητο των Αράβων· γλώσσα που αποτελεί μέχρι σήμερα την επίσημη ομιλούμενη. Κομβικό σημείο για τους Πέρσες αποτελεί η επίκληση σε μια ιρανική ταυτότητα προγενέστερης του Ισλάμ, γεγονός που αποτελεί προνόμιο λιγοστών χωρών της Μέσης Ανατολής που η εδαφική τους επικράτεια διαμορφώθηκε από ξένες δυνάμεις, με τους ίδιους να πασχίζουν να βρουν μια εθνική πολιτική ταυτότητα³ (Βατικιώτης, 2000). Η κυματοειδής γραμμή που χαρακτηρίζει εν γένει την ιστορία συμπεριλαμβάνει αναπόφευκτα και τους Πέρσες, με την κεντρική αυτοκρατορική οντότητα που είχε δημιουργηθεί επί Σελτζούκων Τούρκων να διακόπτεται βίαια από τις επιδρομές των Μογγόλων στα τέλη του 13ου αιώνα· η ίδια παρακμάζει και τη θέση των εισβολέων παίρνει η δυναστεία των Σαφαβιδών και το σιτικό δόγμα.

Σήμερα το πολυπληθές Ιράν⁴ αποτελεί τον πυρήνα του σιτικού Ισλάμ με ένα ποσοστό μεγαλύτερο του 90%⁵. Οι υπόλοιπες θρησκευτικές μειονότητες που εδράζουν στο εσωτερικό του, κατέχουν μονοψήφια ποσοστά, με τους Σουνίτες να αποτελούν την κυριότερη· ακολουθούν οι οπαδοί της πίστης Μπαχάι και του Χριστιανισμού, με τους ίδιους να υφίσταντο πάσης φύσεως διωγμούς⁶. Λόγω των νομαδικών και μη φυλών που βρέθηκαν

¹ Το εν λόγω έτος υιοθετούνται και οι δύο ονομασίες, ωστόσο επικράτησε αυτή του Ιράν.

² Ο ζωροαστριζμός αντικαθίσταται μέχρι τον 9ο αιώνα από το Ισλάμ, με τους Πέρσες που ασπάζονται τη νέα θρησκεία, να απολαμβάνουν περαιτέρω προνομίων έναντι των επαρχιών που προβλήθηκε πιο σθεναρή αντίσταση.

³ Βλ. Λίβανος.

⁴ Βάσει της απογραφής του 2022 ο πληθυσμός του αγγίζει τα 88.000.000, με το 60% να συγκεντρώνεται στα αστικά της κέντρα.

⁵ Μεγάλα σιτικά κέντρα συναντάμε επίσης στο βόρειο Ιράκ, το Αζερμπαϊτζάν και τον Λίβανο.

⁶ Το ποσοστό αθεΐας είναι αδύνατον να προσδιοριστεί καθώς θεωρείται αποστασία από το Ισλάμ και τιμωρείται έως και με θανατική ποινή. Ως εκ τούτου, δεν περιλαμβάνεται στα επίσημα στατιστικά.

εντός Περσίας, αναπτύχθηκαν ποικίλες γλωσσικές ομάδες καθιστώντας την ίδια πολυπολιτισμική⁷. Ο συνεκτικός κρίκος που διατήρησε τις εν λόγω ομάδες πιστές, υπήρξε η κοινώς αποδεκτή περσική κουλτούρα που οικοδομήθηκε κατά την προ-ισλαμική περίοδο.

Η σύγχρονη ιστορία του Ιράν τοποθετείται στις αρχές του 20ου αιώνα με τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας του το 1907. Η αποτυχία της Συνταγματικής κυβέρνησης του 1906⁸ να ισχυροποιήσει το κράτος, ελλείπει κρατικών θεσμών και οργάνων, ενίσχυσαν τις φυγόκεντρες δυνάμεις, έχοντας ως απόρροια ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος να θέσει την Περσία υπό βρετανική και ρωσική κατοχή, πλην της Τεχεράνης⁹ (Βαλλιανάτος, 2014:36). Με τη χώρα να έχει χωριστεί σε σφαίρες επιρροής, ο διοικητής των Κοζάκων, Ρεζά Χαν, ανατρέπει το 1921 πραξικοπηματικά τη δυναστεία των Χαζάρων και ακολουθώντας τα βήματα του Κεμάλ Ατατούρκ, επιχειρεί τη μετατροπή του Ιράν σε ένα κοσμικό κράτος διχοτομώντας βιαίως τη θρησκεία από την πολιτική¹⁰. Ο κουρασμένος, από τους εσωτερικούς πολέμους, ιρανικός λαός πίστευε πως μια ισχυρή κυβέρνηση θα μπορούσε να αποκαταστήσει την οικονομική και πολιτική σταθερότητα στο έθνος, συμπεριλαμβανομένων των απανταχού κοινωνικών στρωμάτων (Ghods, 1991: 36-37). Έτσι, εγκαινιάζεται μια νέα πολιτική, αυτή της ιρανοποίησης και ο εθνικισμός γίνεται η κυρίαρχη ιδεολογία. Κατά τη δεκαεξαετή του θητεία, ο Ρεζά Χαν που ηγείται της νέας τάξης πραγμάτων, θα εγκρίνει μεταρρυθμιστικά προγράμματα¹¹ και θα επενδύσει σε έργα μεγάλης εμβέλειας, όπως ο υπεριρανικός σιδηρόδρομος, που θα συνδέσει τον βορρά με τον νότο και ο εκσυγχρονισμός των ενόπλων δυνάμεων (Keddie, 2018:89). Ωστόσο, αν και κατά την άνοδο του στην εξουσία θα λάβει υποστήριξης από μεγάλο μέρος του πολιτικού τόξου, η λήψη αποφάσεων θα μονοπωλούνται ολοένα και περισσότερο από τον ίδιο, ενώ τα έσοδα από τους οικονομικούς πόρους θα διοχετεύονται ως επί το πλείστον σε ξένα χέρια (2018:101).

Η "αναγέννηση" που θα πρεσβεύει και η εθνική ολοκλήρωση που θα πετύχει σε μεγάλο βαθμό κατά τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του, αρχίζει να αιμορραγεί· η χώρα σταδιακά εξελίσσεται σε ένα αστυνομοκρατούμενο κράτος που μαστίζεται από τη διαφθορά,

---

⁷Τη δεύτερη μεγαλύτερη μειονότητα αποτελούν οι Αζέροι με ποσοστό μεγαλύτερο του 20%,. Ακολουθούν οι Κούρδοι, οι Μπαλούχοι, οι Τουρκομάνοι και τέλος οι Άραβες (Βαλλιανάτος, 2014:37).

⁸ Το Ιράν αποτελεί την πρώτη χώρα της Μέσης Ανατολής που συντάσσει Σύνταγμα και εισάγεται ο Κοινοβουλευτισμός.

⁹Η ανακάλυψη των πετρελαϊκών κοιτασμάτων το 1908 κατέστησε την Περσία «μήλο της Έριδος». Παρόλο που δεν αποτέλεσε ποτέ επισήμως αποικία, βρισκόταν υπό ακραίο οικονομικό έλεγχο. Οι αυτοκρατορικές δυνάμεις εκτός από τον έλεγχο των διαθέσιμων πόρων, υποστήριζαν τις δεσποτικές πολιτικές της άρχουσας τάξης (Shahī, 2009: 1-2).

¹⁰ Η μετέπειτα ιστορία του Ιράν θα αποδείξει πως η χώρα και δη οι επαρχιακές της περιφέρειες εξακολουθούσαν να είναι βαθιά θρησκευόμενες.

¹¹ Βλ. Εγκαθίδρυση κοσμικής παιδείας, υποχρεωτική στράτευση, κατάργηση τίτλων κ.λπ.

τη δυσβάστακτη φορολογία και τη βίαιη καταστολή¹². Η συσσωρευμένη λαϊκή δυσαρέσκεια θα σηματοδοτήσει το απότομο τέλος του, με τον ίδιο να εξαναγκάζεται σε παραίτηση και να αντικαθίσταται από τον εικοσιδύαχρονο υιό του, Μοχάμεντ Ρεζά Παχλαβί, μεσούντος του Β΄ΠΠ, κατόπιν υποδείξεων των προαναφερθέντων δυνάμεων.

1.2 Σουνιτικό και Σιιτικό Δόγμα

Η μέχρι τώρα πορεία του Ιράν είναι άμεσα συνυφασμένη με τη θρησκευτική παράμετρο και το σιιτικό δόγμα. Ως εκ τούτου, η εν λόγω μελέτη περίπτωσης, θα μπορούσε να θεωρηθεί ανεπαρκής, δίχως το απαιτούμενο θρησκευτικό πλαίσιο ή την εσκεμμένη παράκαμψη ενός από τους θεμέλιους λίθους της. Η χώρα που βρέχεται από την Κασπία θάλασσα και τον Περσικό κόλπο διαφοροποιείται έναντι των όμορων και μη χωρών, λόγω του σχίσματος που επήλθε μεταξύ Σουνιτών και Σιιτών τον 7ο αιώνα και συνεχίζεται αδιάπαυστα μέχρι σήμερα. Η οριστική ρήξη των άνωθεν ήταν απόρροια της διαδοχής του Προφήτη, η οποία εξελίχθηκε σε μια διαφορετική ερμηνεία του Κορανίου με την Τεχεράνη και τη Σαουδική Αραβία, τον θεματοφύλακα του σουνιτικού Ισλάμ, να εχθρεύονται μετά βδελυγμίας η μία την άλλη. Ούσες οι δύο ισχυρότερες πολιτικές οντότητες υιοθέτησαν διαφορετικές αρχές πολιτικής φιλοσοφίας (Μακρής, 2019:123), οι οποίες ενσωματώθηκαν σε όλες τις εκφάνσεις του βίου των πιστών, μη αφήνοντας περιθώρια απόκλισης των κοινωνικών επιταγών.

Βασικά θεμέλια του Ισλάμ αποτελούν το Κοράνι με τους πέντε διαμορφωθέντες στύλους¹³ και τα Χαντίθ· τα λόγια που πρέπει να ακολουθεί ο πιστός όσον αφορά τον τρόπο λατρείας του (Μομενί, 2001:184). Ωστόσο, οι αιματηρές συγκρούσεις που έλαβαν χώρα επί σειρά ετών ανάμεσα στα δύο δόγματα συνδέονταν με την υποστήριξη των Σιιτών ότι ο διάδοχος θα έπρεπε να προέρχεται από το στενό οικογενειακό κύκλο του Μωάμεθ εν αντιθέσει με τους Σουνίτες που θεώρησαν ότι το αξίωμα του πρώτου χαλίφη θα πρέπει καλυφθεί από έναν εκ των πρώτων συντρόφων του Προφήτη. Οι πρώτοι ηττήθηκαν, με τον Αλί, τον γιο του Χουσεΐν και τον Χασάν¹⁴ να βιώνουν βασανιστικό θάνατο, γεγονός που

---

¹² Οποιαδήποτε πολιτική δράση ή αντίδραση καταστέλλεται.

¹³ Οι πέντε βάσεις του Ισλάμ περιλαμβάνουν τα εξής: ομολογία της πίστης, καθημερινή προσευχή, νηστεία κατά το Ραμαζάνι, ελεημοσύνη και προσκύνημα στη Μέκκα τουλάχιστον μια φορά. Τα άνωθεν διαφοροποιούνται εν μέρει στους σουνιτικούς και σιιτικούς κύκλους. Ενδεικτικά, οι Σιίτες προσεύχονται τρεις φορές ημερησίως και όχι πέντε, ενώ δε διαθέτουν ιερατεία όπως οι Σουνίτες.

¹⁴ Ο επίλεκτος εξάδελφος και γαμπρός του Μωάμεθ, που βάσει των σιιτών υπήρξε ο πρώτος νόμιμος ιμάμης του Ισλάμ.

συνδέεται άμεσα με την ειδική θέση που κατέχει στον σιιτισμό η έννοια του μαρτυρίου¹⁵ (Ευθυμίου, 2021): ο πόνος, η εξιλέωση και η λύτρωση είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορία τους. Το κακό επισκίασε το καλό με την νίκη των Σουνιτών, έχοντας ως απόρροια τη διάσπαση της μουσουλμανικής κοινότητας και την ολίσθηση της στα χέρια των απίστων. Κατά τους σίιτες, η ηγεσία του ιμάμη μπορεί να υπερισχύσει της εξουσίας του κειμένου, κάτι που στο σουνιτικό Ισλάμ δεν νοείται να υπάρξει· στο τελευταίο συναντάται ένας συνδυασμός του Κορανίου με τις προφητικές παραδόσεις (Μακρής, 2014:127).

Το σιιτικό δόγμα υποστηρίζει ότι η θρησκευτικό-πολιτική αρχηγία της κοινότητας των Πιστών ανήκει στον ιμάμη, στον οποίο αποδίδουν θεϊκές ιδιότητες, καθώς είναι πρόσωπο αναμάρτητο και αλάθητο (2014:127)¹⁶. Ωστόσο, το εν λόγω μοντέλο διακυβέρνησης με έναν στενό κύκλο κληρικών να διεισδύει στους παραδοσιακούς πυλώνες της κοινωνίας, που διαμορφώθηκε μετεπαναστατικά στο σύγχρονο Ιράν, δεν αποτελούσε μέρος του σιιτικού οράματος, αλλά προσθήκη του Αγιατολάχ Χομείνι (Gellner, 1987). Πριν όμως την τοποθέτηση του σιιτικού Ιράν στον πυρήνα του μουσουλμανικού κόσμου και την εγκαθίδρυση του πολιτικού Ισλάμ, οι Ιρανοί θα βιώσουν μια άλλη πλευρά της μοναρχίας, αυτή τη φορά από τη δεύτερη γενιά της δυναστείας Παχλαβί.

2. Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1945 – 1979)

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αλλάζει συθέμελα την παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Η άνοδος των αντιαποικιακών και εθνικιστικών κινημάτων σε όλο τον Τρίτο Κόσμο, οδηγεί σε μια νέα πολιτική αναδιάταξη διευρύνοντας τους δρόμους για ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό του έθνους (Mashayekhi, 2018:4). Οι αρχές της δεκαετίας του 1950 θα σηματοδοτήσουν έναν ανηλεή ανταγωνισμό για ανάπτυξη ανάμεσα στην καπιταλιστική δύση και του σοβιετικού μπλοκ καθιστώντας τις εν λόγω χώρες πεδίο μάχης. Η πολιτική των ΗΠΑ και των συμμάχων της θα αποδειχτεί πιο μεθοδευμένη. Ωστόσο, η παροχή βοήθειας που θα προσφέρει, προκειμένου να προωθήσει τους ηγεμονικούς της στόχους σε καρποφόρες εδαφικές επικράτειες έχει ένα τίμημα, την πολιτική πίστη (Maskayekhi, 2018:4).

---

¹⁵Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επέτειος θανάτου του Χουσεΐν, με τους άρρενες σίιτες μουσουλμάνους να παρελαύνουν γυμνόστηθοι στο ετήσιο αυτομαστίγωμα της Ασούρα αναπαριστώντας τον μαρτυρικό θάνατο του ιμάμη. Οι γυναίκες αποκλείονται από τη διαδικασία.

¹⁶Βάσει του σιιτικού δόγματος, η ηγεσία της ούμμα είναι προνόμιο των διαδόχων του Μωάμεθ με τον εκάστοτε ιμάμη να ορίζει τον μετέπειτα διάδοχο του· ο Χομείνι εκμεταλλευόμενος τη γραμμή διαδοχής και την ύπαρξη ενός δωδέκατου κρυφού Ιμάμη, βάσει των σιιτών, προχωρά στη θεσμοθέτηση αντιπροσώπου του, έναν θεσμό που θα αποτελέσει ακρογωνιαίο λίθο του Χομείνισμού και της θεοκρατίας (Enayat, 1983).

Με τον νεαρό Μοχάμεντ Παχλαβί στον θωκό της μοναρχίας, το έργο του πατέρα του θα συνεχιστεί, υποστηριζόμενο αυτή τη φορά από τις Η.Π.Α¹⁷ (Βαλλιανάτος, 2014:50). Η σχετική πολιτική πολυφωνία που θα υπάρξει κατά τα πρώτα χρόνια της πολύχρονης διακυβέρνησης του, θα επιτρέψει την ίδρυση του Εθνικού Μετώπου, ενός συνασπισμού εθνικιστικών και ρεφορμιστικών ομάδων που στόχο είχαν τον περιορισμό της δυτικής παρεμβατικότητας στο Ιράν¹⁸. Με την εκλογή του Μοχάμεντ Μοσαντέκ το 1951, αρχηγού του προαναφερθέντος κόμματος και εκλεγμένου πρωθυπουργού, εθνικοποιείται το πετρέλαιο, στο πλαίσιο ανάκτησης της χαμένης αυτονομίας του Ιράν. Η σύγκρουση με τον φιλοδυτικό Σάχη και τα δυτικά συμφέροντα, θα είναι αναπόφευκτη, με τον θερμό θιασώτη του εθνικισμού να ανατρέπεται με παρέμβαση των Η.Π.Α δύο χρόνια αργότερα. Η πραξικοπηματική ανατροπή του Μοσαντέκ θα σημάνει το τέλος της ελπιδοφόρας στρατηγικής του, όχι όμως και των πρωτογενών διοικητικών αλλαγών που θα έχουν ήδη θεμελιωθεί.

Με τον μονάρχη να οραματίζεται τη δημιουργία ενός κράτους με σημαίνοντα ρόλο στο περιφερειακό γίγνεσθαι, εισάγεται, από τα πρώτα κιόλας χρόνια της διακυβέρνησης του, μια σειρά μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων που περιλαμβάνουν έργα μεγάλης κλίμακας, όπως η κατασκευή φραγμάτων και τηλεπικοινωνιακών δικτύων, η χρηματοδότηση των οποίων αρύεται από πετρελαϊκά έσοδα και δάνεια της Παγκόσμιας Τράπεζας. Το εκτεταμένο πρόγραμμα, γνωστό και ως Λευκή Επανάσταση, που θα λάβει χώρα από το 1963 και έπειτα, θα εγκαινιάσει σωρεία αναπτυξιακών έργων και σχεδίων κοινωνικού προσανατολισμού, όπως η κατάργηση του φεουδαρχικού συστήματος μέσω αναδιακατανομής της γης, η ενδυνάμωση του ιδιωτικού τομέα, η αναβάθμιση του ρόλου των γυναικών¹⁹ και η πάταξη του αναλφαβητισμού (Talebi, 2015). Ωστόσο, οι εν λόγω πολιτικές κινήσεις θα άρχιζαν σταδιακά να αντιμετωπίζονται από την εμπορική ελίτ ως απειλή για την οικονομική τους υπεροχή, από τον κλήρο ως αποκοπή της χώρας από τους παραδοσιακούς τρόπους ζωής του Ισλάμ²⁰ και για μεγάλη μερίδα Ιρανών ως το μέσο εξασφάλισης της μετέπειτα δυναστικής νομιμότητας και θεσμοθέτησης της μοναρχίας (Ashari, 2001: 2-3).

---

¹⁷ Η ανάκτηση της ανεξαρτησίας του Ιράν θα έρθει με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

¹⁸ Οι βρετανικές πετρελαϊκές εταιρίες εξακολουθούσαν να λαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων του ιρανικού πετρελαίου.

¹⁹ Η απαγόρευση της πολυγαμίας και το δικαίωμα ψήφου θα αποτελούν μέρος του. Ωστόσο, η επιτακτική ώθηση προς μια δυτική νεωτερική κοινωνία απέτυχε για μια μεγάλη πληθυσμιακή μερίδα να εξασφαλίσει τη νόμιμη γυναικεία χειραφέτηση· στην πραγματικότητα απομόνωσε ένα μεγάλο τμήμα των Ιρανών γυναικών που διέμεναν στην επαρχία (Vogel, 2018).

²⁰ Η παρουσία μεγαλογαιοκτημόνων σε καίριες κυβερνητικές θέσεις επηρέασαν δραματικά το πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης που εφαρμόστηκε μερικώς μεταξύ 1962 – 1972, με αρκετές μειονότητες να ωθούνται σε εγκατάλειψη της γης που θα αναδιανεμόταν διαθέτοντας περιορισμένες δυνατότητες προσαρμογής. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τη μαζική μετατόπιση της υπαίθρου στον αστικό ιστό.

Η αλματώδης οικονομική ανάπτυξη της χώρας που μετρίαζε τα συσσωρευμένα οικονομικά προβλήματα που βρισκόντουσαν προ των πυλών σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο Σάχης δεν υπήρξε κατά τα πρώτα χρόνια της εξουσίας του αυταρχικός, θα παράτειναν την μοναρχία του, αλλά δεν θα ανέτρεπαν την αναπόφευκτη πτώση του. Η μετέπειτα πορεία του θα στιγματιζόταν από ανεξέλεγκτη διαφθορά, μονοκομματισμό, άνιση οικονομική ανάπτυξη, εκτεταμένη δράση της μυστικής αστυνομίας SAVAK²¹ και περιχαράκωση του κλήρου.

Η πολιτική άσκηση μιας νεωτερικότητας επηρεασμένης από τη Δύση θα διαδραματίζονταν σε ένα έντονα πολιτικοποιημένο Ιράν, που στερούνταν πολιτικής έκφρασης, δεν στερούνταν όμως θρησκευτικής (Βαλλιανάτος, 2014:51-52). Διανοητικοί κύκλοι και κλήρος αποτελούσαν τους πιο καυστικούς επικριτές του Σάχη που δεχόταν σωρεία πιέσεων για συστηματική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (2014:52). Ένας θρησκευτικός εθνικισμός γαλουχούνταν εντός και εκτός πανεπιστημίων, ενώ αναδύονταν ομάδες που τάσσονται υπέρ της ένοπλης δράσης. Η μέγγενη έσφιγγε, το τέλος του Σάχη πλησίαζε, αλλά η πτώση του θα κυοφορούσε ένα πολύ διαφορετικό, από το προσδοκώμενο Ιράν.

3. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1979

Στις 16 Ιανουαρίου του 1979, κατόπιν αλληπάλληλων πολιτικών αναταραχών που έσειαν το εσωτερικό της Τεχεράνης και της ατελέσφορης μοναρχικής καταστολής, ο Μοχάμεντ Παχλαβί εγκαταλείπει τον θρόνο του παγωνιού. Έναν μόλις μήνα πριν τη διαφυγή του, ο Σαπούρ Μπακχτιάρ διορίζεται από τον ίδιο στην πρωθυπουργική θέση. Αν και αποτελεί ένθερμο επικριτή του καθεστώτος, ο μονάρχης τον κρίζει επικεφαλής, σε μια ύστατη προσπάθεια να κατευνάσει τις ανεξέλεγκτες μάζες. Ωστόσο, οι προσδοκίες του ίδιου για ένα εθνικιστικό και κοσμικό κράτος μετά την εξορία του μονάρχη, υπονομεύονται από την κατακλυσμιαία επιστροφή του νομοδιδάσκου Αγιατολάχ Χομεϊνί²² (Birhat, 2023).

Ο ίδιος αποτελεί τον σφοδρότερο αντίπαλο του Σάχη και χαίρει τεράστιας λαϊκής απήχησης προσφέροντας ένα επαναστατικό σύμβολο και οδηγό (Βαλλιανάτος, 2014:52) σε ένα εξαγριωμένο Ιράν. Η βίαιη καταστολή του μονάρχη ευνοεί τη μετατόπιση των μαζών

---

²¹ Η μυστική υπηρεσία συγκροτείται το 1957 και καταργείται με την πτώση του Σάχη το 1979. Έχει χαρακτηριστεί ως ο πιο μισητός θεσμός και ταυτίστηκε με τα μαρτυρικά βασανιστήρια που υπέστησαν οι πολιτικοί αντιφρονούντες του καθεστώτος.

²² Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, εξορίζεται από τον Σάχη και διαφεύγει αρχικά στην Τουρκία και εν συνεχεία στην πόλη Αλ-Νατζάφ όπου θα παραμείνει μέχρι και το έτος 1978. Δεκατρία χρόνια αργότερα θα εκδιωχθεί και θα καταφύγει στα περίχωρα της γαλλικής πρωτεύουσας.

προς τον Αγιατολάχ, ενώ η χρονική αλληλουχία²³ παρέχει τη δυνατότητα στον κλήρο να τα ενσωματώσει στη θρησκευτική ιεροτελεστία, να εδραιώσει και να νομιμοποιήσει τον ρόλο του ως καθοδηγητή (Βαλλιανάτος, 2014:53). Η επιμονή του Αγιατολάχ στην ανατροπή του Σάχη, τα ημερήσια καλέσματα από τα προάστια του Παρισιού και το προσωπικό του χάρισμα θα καταφέρουν να τον μετατρέψουν στη μορφή με την πιο ισχυρή ηθική δύναμη στη χώρα (McHugo, 2021:372).

Η ιρανική επανάσταση, αν και πυροδοτήθηκε από ένα συνονθύλευμα κινημάτων, διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και ομάδων συμπεριλαμβανομένης της διανοητικής ελίτ, των αγροτών αλλά και του κλήρου, κηδεμονεύτηκαν από τον τελευταίο, παρόλο που ο ίδιος αποτελούσε προϊόν μειοψηφίας (Kian–Thiebaut, 2006:38). Η σύγκυση που προκλήθηκε ανάμεσα στις ισλαμικές ταυτοτικές φιλοδοξίες, που ασπάζονταν η συντριπτική πλειονότητα των Ιρανών και του πολιτικού Ισλάμ οδήγησε σε ισχυροποίηση των ισλαμιστών παραγόντων (2006:38).

Οι μέρες που ακολούθησαν της επανάστασης, φέρνουν τη χώρα αντιμέτωπη με αποδιοργανωμένες δυνάμεις ασφαλείας, καταρρέουσα οικονομία και σθεναρή διαμάχη δύο ανταγωνιστικών κέντρων εξουσίας, το κοσμικό και το κρατικό (Βαλλιανάτος, 2014:56). Το πρώτο επιδιώκει ένα συνταγματικό πολίτευμα, ενώ το δεύτερο στοχεύει στην εγκαθίδρυση μιας θεοκρατίας, βάσει του ιερού νόμου του Ισλάμ. Κατά την επόμενη φάση της επανάστασης, ο λαϊκός ενθουσιασμός που ώθησε τα πλήθη στους δρόμους, μειώνεται και μόνο μια φωνή της επαναστατικής χορωδίας θα επιβάλλει μια ομαλοποίηση που κυριαρχεί στις άλλες δυνάμεις, χωρίς απαραίτητα να περιφρονεί τη χρήση βίας (Perletta, 2019). Στην προκειμένη περίπτωση, η πλάστιγγα θα στραφεί υπέρ του κλήρου, γεγονός που δεν θα επιφέρει αλλαγές μόνο στη δομή εξουσίας του Ιράν, με αντικαταστάσεις προσώπων από επίλεκτους του Αγιατολάχ (Πάτελος, 2006:342), αλλά ένα νέο σύνταγμα που θα εισχωρήσει σε όλες τις πολιτικές και κοινωνικές δομές της χώρας.

Κατά τον Αγιατολάχ, ο νεοδιόριστος Μπακχτιάρ θεωρείται ανέτοιμος να υποστηρίξει τη θεοκρατική εναλλακτική του, παρόλο που χαίρει σεβασμού από διάφορες φονταμενταλιστικές οργανώσεις που έχουν συσταθεί (2023:348). Το διάστημα που προηγείται του δημοψηφίσματος, αποδεικνύει ότι η μεταβατική κυβέρνηση που είχε συγκροτηθεί από τον Χομεϊνί ήταν σε θέση να εφαρμόσει πολιτικές με μεγάλη λαϊκή απήχηση, που οδήγησαν, εν τέλει, στον εξοβελισμό του διορισμένου πρωθυπουργού. Ο παραγκωνισμός και ενίοτε η συντριβή οποιασδήποτε αντίθετης θέσης από αυτής των

---

²³Το πολιτικό κενό που προέκυψε από τα δύο επικρατέστερα κινήματα (αριστερών και εθνικιστών) δράττεται από τον Χομεϊνί και τον μετατρέπει σε ηγετική φυσιογνωμία της επανάστασης (Halliday, 2010).

υποστηρικτών του, μετατρέπει μια αστική επανάσταση σε ισλαμική (Χουρχούλης, 2022). Οι κληρικοί καταφέρνουν να συντρίψουν τις υπάρχουσες ανταγωνιστικές δυνάμεις και δημιουργούν ένα ομιχλώδες τοπίο ως προς τη δομή της νέας κυβέρνησης. Μια μεγάλη μερίδα Ιρανών αντιλαμβάνεται την κοινωνική δικαιοσύνη που επικαλούνταν ο Ανώτατος πνευματικός ηγέτης ως τη συνύπαρξη διαφορετικών πολιτικών ιδεολογιών. Ωστόσο, η άγνωστη επόμενη μέρα της επανάστασης περιλαμβάνει τον αποκλεισμό κοσμικών και αριστερών και τη συσσώρευση εξουσίας στον κλήρο με θεμιτά και αθέμιτα μέσα.

Την 1^η Απρίλη του 1979, δύο μόλις μήνες από τη διθυραμβική υποδοχή του εξόριστου Χομεϊνί, διεξάγεται δημοψήφισμα όπου εγκρίνεται το νέο Σύνταγμα και το Ιράν ανακηρύσσεται Ισλαμική Δημοκρατία²⁴ (Constitute project, 2022). Μια μέρα πριν, οι ψηφοφόροι έχουν καλεστεί να υπερψηφίσουν ή να καταψηφίσουν τη μοναρχία, με τη δεύτερη να συνεπάγεται με ταυτόχρονη εγκαθίδρυση μιας ισλαμικής δημοκρατίας (Χουρχούλης, 2022)²⁵. Ωστόσο, πριν την έλευση των εκλογών, έχει προηγηθεί η συγκρότηση δεκαπενταμελούς Επαναστατικού Συμβουλίου που αποτελείται από φονταμενταλιστές κληρικούς, τοποθετημένους από τον Αγιατοχάλ και ως εκ τούτου η σταδιακή εγκαθίδρυση του κλήρου στην κορυφή της πυραμίδας²⁶. Οι διάφορες φατρίες, συμπεριλαμβανομένων των εθνικιστών και των αριστερών, προσπαθούν να αντισταθούν στα ποδηγετούμενα όργανα του Χομεϊνί. Ωστόσο, οι κινήσεις της αντιπολίτευσης αποδεικνύονται βραδυφλεγείς και κυρίως δεν διαθέτουν την απαιτούμενη λαϊκή απήχηση (Dier, 2023). Κατά συνέπεια, με την επίσημη εκλογή του Ισλαμικού Ρεπουμπλικανικού κόμματος, τα κοσμικά όργανα παραγκωνίζονται· το Κοινοβούλιο υποβαθμίζεται διατηρώντας έναν ήσσονος σημασίας ρόλο, ενώ οι όποιες αποφάσεις λαμβάνονται από το ίδιο, προϋποθέτουν την έγκριση του Ανώτατου Ηγέτη.

Ο Αγιατολάχ αντιλαμβανόταν ότι μια χώρα με την έκταση του Ιράν, χρειαζόταν μια αποτελεσματική τοπική ηγεσία και μια εδραιωμένη γραφειοκρατία, προκειμένου να οικοδομήσει μια σταθερή θρησκευτική κυβέρνηση (Birhat, 2023). Για να κρατήσει όμως το αποπροσανατολισμένο πλήθος υπό έλεγχο, φρόντισε να διατηρήσει την κοσμική διακυβέρνηση· αφενός υποβαθμίζοντας τον ρόλο της, αφετέρου αντικαθιστώντας όλα τα καίρια κυβερνητικά πόστα με ανθρώπους του κλήρου, το σύνολο των οποίων θα λογοδοτούσε στον ίδιο.

---

²⁴Τα ποσοστά ήταν εφάμιλλα των ποσοστών σοβιετικού τύπου με το 97% να τάσσεται υπέρ την Ισλαμική Δημοκρατία (Milani, 2023). Βλ. σχεδιάγραμμα

²⁵Δεν υπήρχε τρίτη επιλογή.

²⁶Το δημοψήφισμα που θα ακολουθούσε της δίμηνης μεταβατικής περιόδου, θα ήταν αυτό που θα επισφράγιζε την τρομακτική δύναμη του Αγιατολάχ και τη δημιουργία ενός νέου Συντάγματος που θα μετέτρεπε το Ιράν σε ένα βαθιά θρησκευόμενο κοσμικό κράτος.

Η διανοητική δύναμη του Χομεϊνί ξεκινά να γίνεται εμφανής, αρκετά χρόνια πριν βρεθεί στο προσκήνιο, λόγω των αιματηρών διαδηλώσεων. Κατά τη δεκαετία του '50 και του '60, ο ίδιος διδάσκει στην πόλη Κομ και επιδίδεται σε δηλώσεις πολιτικής φύσεως. Ωστόσο, αποφεύγει τεχνηέντως να τοποθετηθεί με τρόπο που θα μπορούσε να διχάσει τα ευήκοα ώτα και παρόλο που στις ιδιωτικές συζητήσεις του δήλωνε πολέμιος του συνταγματισμού, δεν αναφερόταν ποτέ αρνητικά ως προς αυτόν στον δημόσιο λόγο του (Axworthy, 2013). Ως εκ τούτου, ο στόχος που επιτευχθεί κατά τη διάρκεια της μεταβατικής πολιτικής περιόδου ήταν διττός: προσέγγισε τους εθνικιστές²⁷ και ταυτόχρονα ικανοποίησε τις ομάδες εκείνες που ενδεχομένως να αντιμετώπιζαν με επιφυλακτικότητα έναν θρησκευτικό λόγο (McHugo, 2017). Οι πρώτοι αποτελούσαν για τον Αγιατολάχ ευκαιριακούς συμμάχους που εξυπηρετούσαν στην αποφυγή κάποιου δυνητικού διχασμού, ενώ οι δεύτεροι τους μετέπειτα θιασώτες της ισλαμικής συλλογιστικής του²⁸.

Στην πραγματικότητα, το έθνος κράτος θεωρούταν από τον Ρουχολάχ Χομεϊνί ένα δημιούργημα του αδύναμου ανθρώπινου νου (Ramazani, 2013:78) αποκόνημα της δυτικής σκέψης και κατά συνέπεια αντισλαμικό και ξένο (Axworthy, 2013). Κατά τον ίδιο, η λύση βρισκόταν στην αντικατάσταση του υπάρχοντος διεθνούς συστήματος με μια οικουμενική ισλαμική τάξη, στο επίκεντρο της οποίας θα βρισκόταν η Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν. (Πατέλος, 2013). Οι αιχμηρές ωστόσο τοποθετήσεις του, περιορίζονταν στην αναγκαιότητα της θρησκείας ως καθοδηγητή και όχι σε ουσιαστικές προτάσεις σχετικά με το τι θα περιλάμβανε η ισλαμική κυβέρνηση (McHugo, 2017:371). Η επόμενη μέρα απέδειξε πως η τοποθέτηση του στο ψηλότερο σκαλοπάτι της ηγεσίας, θα σήμαινε κατά το δοκούν επεξεργασία της Ισλαμικής Δημοκρατίας και επιλεκτική χρήση των ισλαμικών θεσφάτων. Αν και η ύπαρξη γραπτού Συντάγματος, στην πραγματικότητα ήταν και είναι αντίθετη με πνεύμα του ιερού νόμου (Eickelman & Piscatori, 1996), ο ίδιος επέλεξε να το εντάξει στην εργαλειοθήκη του φαρέτρα προκειμένου να διευρύνει το πολιτικό του ακροατήριο. Παρά τις αντικρουόμενες μεταρρυθμίσεις όμως, καθώς η σύμπλευση του εν λόγω δυτικού θεσμού με τη θρησκευτική παράμετρο για τον Ανώτατο ηγέτη λειτουργεί μόνο κατ' επίφαση, μιας και ο τελευταίος είναι σε θέση να παρέμβει, να αναστείλει και να ασκήσει έλεγχο σε όλες τις εξουσιαστικές δυνάμεις²⁹, εν αντιθέσει με τον δημοκρατικά εκλεγμένο πρόεδρο που

---

²⁷Ο ίδιος απέρριπτε τον εθνικισμό, στον οποίο απέδιδε ευθύνες για την πολυδιάσπαση των μουσουλμάνων (Πατέλος, 2013), αλλά τον χρησιμοποίησε εργαλειοθήκη προκειμένου να συσπειρώσει τις μάζες υπέρ του.

²⁸Ήδη από τα χρόνια της εξορίας του στην Αλ-Νατζάφ επιδίδονταν σε δηλώσεις σχετικά με τα εσωτερικά ζητήματά του Ιράν (McHugo, 2017).

²⁹Αν και θεωρητικώς η εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική εξουσία είναι διαχωρισμένες, η μία εμπλέκεται με την άλλη και όλες στην πραγματικότητα βρίσκονται υπό τον έλεγχο του ανώτατου πνευματικού ηγέτη.

βρίσκεται παραγκωνισμένος και στερείται ελευθερία δράσης.³⁰ η χώρα εξακολουθεί να παραπέμπει σε μια κοσμικού τύπου διακυβέρνηση με τους προεπαναστατικούς θεσμούς να παραμένουν “ενεργοί” (Howard, 2006).

Ο απόηχος της επανάστασης, ήταν μια βραχύβια περίοδος ελευθερίας που σύντομα αντικαταστάθηκε από μια νέα μορφή καταστολής: το αυταρχικό καθεστώς που τόσο πάσχιζε ο ιρανικός λαός να αποτινάξει, διαδέχτηκε ένα εξίσου αυταρχικό καθεστώς υπό την σκέπη της θρησκείας (Priborkin, 2019). Η βία και η καταστολή μετέτρεψαν το Ιράν σε πεδίο αστάθειας, ευάλωτο σε κινδύνους: η εδραίωση του ισλαμικού κλήρου διχοτόμησε την πολιτική του πορεία από τη Δύση, τίθοντας το στο περιθώριο του διεθνούς συστήματος, με τη δεύτερη να το κατατάσσει σε χορηγό και υποστηρικτή της διεθνούς τρομοκρατίας (Κεφαλά & Τσαρδανίδης, 2014:15). Ο φόβος συνεργασίας μεταξύ σουνιτικών και σιιτικών ισλαμιστών³¹ και του γεγονότος ότι το Ιράν θα μπορούσε να εξάγει επανάσταση στο περιφερειακό του σύστημα όξυνε ακόμα περισσότερο τη δυτική δυσaréσκεια³² και επέφερε σταδιακά σωρεία κυρώσεων. Ήταν η πρώτη φορά που μια θρησκευτική και πολιτική εξουσία καταλάμβανε με επαναστατικά μέσα το τιμόνι ενός κράτους. Την ίδια στιγμή, η καταπιεσμένη σιιτική μουσουλμανική μειονότητα έβγαινε από την αφάνεια και καταλάμβανε τη μουσουλμανική πρωτοκαθεδρία, προνόμιο που μέχρι πρότινος κατείχαν οι Σουνίτες³³. Μια ενδεχόμενη επικράτηση του σιιτικού Ισλάμ θα συνεπάγονταν με την ανάδειξη της εν λόγω χώρας ως η ισχυρότερη περιφερειακή δύναμη στην περιοχή (Ζιώγας, 2019:78) και ταυτόχρονα με μια δαμόκλειο σπάθη πάνω από τις δυτικές κεφαλές. Ως εκ τούτου, οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνιστώσες της χώρας αλλάζουν, με τον ισλαμικό νόμο να εισχωρεί βαθμηδόν σε όλες τις εκφάνσεις της δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας.

---

³⁰ Ο Ανεξάρτητος Αμπολχασάν Μπανισάντρ καθαιρείται τον Ιούνιο του 1981 πριν να συμπληρώσει τους τρεις μήνες στην προεδρική θέση μετά το πέρας του δημοψηφίσματος, ενώ ο Μοχάμεντ Αλί Πατζάι που θα τον διαδεχθεί με ποσοστό 91%, θα δολοφονηθεί από μέλη της ΡΜΟΙ (People’s Mojahedin Organization of Iran) λίγες μόλις μέρες μετά την τοποθέτηση του στο προεδρικό πηδάλιο στις 2 Αυγούστου το 1981.

³¹ Η σιιτική Χεζμπολά υποστηρίχθηκε από τη σουνιτική Μουσουλμανική Αδελφότητα το 1996.

³² Ο Χομεϊνί υποστήριξε την κατάληψη της αμερικανικής πρεσβείας τον Νοέμβριο του 1979 από ισλαμιστές φοιτητές, γνωστούς και ως «Φρουρούς της Επανάστασης».

³³ Στις 20 Νοεμβρίου του 1979, 400 ένοπλοι ισλαμιστές κατέλαβαν το Μεγάλο Τζαμί στη Μέκκα. Η Σαουδική Αραβία χρειάστηκε περισσότερες από δύο εβδομάδες να ανακτήσει τον έλεγχο του (Shahi, 2009).

4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

4.1 Πολιτική και πολιτειακή δομή

Το πολιτικό σύστημα που θεσμοθετήθηκε στο Ιράν μετά την επανάσταση του 1979 υπήρξε πεδίο διαμάχης μεταξύ διάφορων πολιτικών επιστημόνων. Αρκετοί ήταν οι μελετητές που χρησιμοποίησαν ή επινόησαν διάφορους όρους, όπως η δημοκρατική θεοκρατία, η ολιγαρχική θεοκρατία, η θρησκευτική τυραννία και η μουλοκρατία για να το ορίσουν (Kurun, 2017:113). Πριν την επανάσταση του 1979, η ταξινόμηση του πολιτικού συστήματος ήταν η κλασική μοναρχία, η σημερινή διάρθρωσή του, ωστόσο, δεν συνιστά μια φιλελεύθερη δημοκρατία και ως εκ τούτου απαιτεί μια πιο προσεκτική ματιά προκειμένου να αποδομηθεί (2017:113).

Η διαμορφωθείσα ισλαμική δημοκρατία του Ιράν διαπνέεται από τη σύζευξη δύο διαφορετικών θεσμών, της ισλαμικής παράδοσης και του μοντέλου διακυβέρνησης δυτικού τύπου. Η επιβολή του Ιερατείου ελέω Θεού, στην πολιτική δομή του κράτους επικαιροποιείται μέσω του ίδιου του Συντάγματος³⁴, εντός του οποίου κυριαρχεί ο θεμελιώδης ρόλος του θεού, εν προκειμένω του Αλλάχ. Στο προοίμιο του επισημαίνεται ότι: *Το Σύνταγμα της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν καθορίζει τους πολιτιστικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς της ιρανικής κοινωνίας με βάση τις ισλαμικές αρχές και κανόνες, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τη σοβαρή φιλοδοξία της Ισλαμικής Ούμμα* (Constitute project, 2022:5). Η αρχή που διέπει το σύνολο των άρθρων του εν λόγω Συντάγματος είναι η πίστη στα ισλαμικά κριτήρια. Ο Θεός και μόνον αυτός κατέχει την αποκλειστική κυριαρχία και το δικαίωμα του νομοθετείν, βάσει του πρώτου άρθρου (Constitute project, 2022), ενώ αυτοί που μπορούν να ερμηνεύσουν και να ηγηθούν της ισλαμικής δημοκρατίας είναι οι κατέχοντες των ιερών κειμένων. Ωστόσο, στο σιιτικό Ισλάμ η ιερή ηγεσία του ιμάμη, πολλές φορές υπερβαίνει αυτή των κειμένων (Μακρής, 2019:127). Ως εκ τούτου, η ιρανική κυβέρνηση, θεμέλιος λίθος της οποίας αποτελεί ο ιερός νόμος εποπτεύει τα κοσμικά όργανα, των οποίων η εξουσία έχει συρρικνωθεί, μέσω θρησκευόμενων λαϊκών και ταυτόχρονα θεσπίζει νέους κρατικούς μηχανισμούς. Οι Φρουροί της Επανάστασης (IRGC)³⁵ που ιδρύθηκαν προεπαναστατικά κατ' εντολή του Ρουχολάχ Χομεϊνί ως αντίβαρο του τακτικού στρατού (Βαλλιανάτος, 2014:56) και χρησιμοποιήθηκαν στη συνέχεια ως ιδεολογικοί θεματοφύλακες του πολιτικού συστήματος, εντός και εκτός συνόρων (Council of Foreign Relations, 2019), αποτελούν έναν από τους πιο ισχυρούς βραχίονες του καθεστώτος. Οι ίδιοι αποτελούσαν και εξακολουθούν να αποτελούν ένα από τα λίγα σώματα που επικοινωνεί

³⁴ Η σύνταξη του Συντάγματος ολοκληρώθηκε στο τέλος του 1979.

³⁵ Islamic Revolutionary Guard Corps

απευθείας με τον Ανώτατο Ηγέτη και όχι μέσω του Γραφείου του που μεριμνά για την συνεχή και εμπειριστατωμένη πολιτική του ενημέρωση.

Η δράση τους σταδιακά ισχυροποιήθηκε και τα καθήκοντα τους επεκτάθηκαν από την προάσπιση της Ισλαμικής Δημοκρατίας σε σημαντικό παράγοντα της εξωτερικής πολιτικής του Ιράν και του ελέγχου μεγάλων δικτύων της κρατικής οικονομίας³⁶ (2019). Μαζί με τους Basij, μια παραστρατιωτική οργάνωση που λειτουργεί ως πολιτοφυλακή, ιδρυθείσα επίσης από τον Χομεϊνί³⁷, αποτελούν τα μάτια και τα αυτιά του ισλαμικού καθεστώτος (Argan, 2008). Διαθέτουν απεριόριστη παρουσία σε όλες τις πτυχές της ιρανικής κοινωνίας έχοντας διεισδύσει σε πανεπιστήμια, σχολικές μονάδες, ιδιωτικά και κρατικά ιδρύματα. *«Η ριζωμένη χειραγώγηση ανδρών και γυναικών από το καθεστώς έχει δημιουργήσει έναν «χαμηλού κόστους» αλλά εξαιρετικά αποτελεσματικό αμυντικό μηχανισμό»* (Kangarlu, 2022) που περιχαράκωνει και εποπτεύει τον Ιρανό πολίτη σε κάθε έκφανση της ζωής του. Η αυξανόμενη ισχύ των εν λόγω μηχανισμών μετά την άνοδο του Αλί Χαμενεϊ το 1989 στη θέση του Ανώτατου Πνευματικού Ηγέτη και οι διαδιδόμενες φήμες περί καθαίρεσης του κλήρου και αντικατάσταση του από ένα στρατιωτικό καθεστώς με εθνικιστική ιδεολογία, στην πραγματικότητα αποτελούν ένα φύσει αδύνατο σενάριο, καθώς IRGC και κλήρος είναι δύο όψεις του ίδιου προσώπου (Golkar, 2023)³⁸.

Πέραν όμως των άνωθεν μηχανισμών, η τελική μορφή του Συντάγματος δίνει στον φακίχ τον πλήρη έλεγχο στα σημαντικότερα κυβερνητικά και περιφερειακά κέντρα, στα σώματα ασφαλείας, τις ένοπλες δυνάμεις (Βαλλιανάτος, 2014), της κρατικής τηλεόρασης και ραδιοφωνίας (McHugo, 2021), καθώς και το δικαίωμα σύναψης ειρήνης ή κήρυξης πολέμου. Η διαμόρφωση των εσωτερικών παραγόντων, όπως προκύπτει από το Σύνταγμα του 1979, ακολουθεί μεν μια δυτικού τύπου δομή, με τη λεπτομέρεια ότι η συνταγματικότητα των νόμων εναπόκειται στον ανώτατο ισλαμικό νομοδιδάσκαλο.

Σύμφωνα με το άρθρο 6 του Συντάγματος, η κοινή γνώμη εκφράζεται μέσω των εκλογών, συμπεριλαμβανομένης της εκλογής του Προέδρου, της Ισλαμικής Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης³⁹ και τα μέλη των συμβουλίων. Ως εκ τούτου, το ιρανικό Σύνταγμα περιλαμβάνει εν μέρει τα συνήθη όργανα μιας δημοκρατίας δυτικού τύπου⁴⁰, με

³⁶Το εν λόγω σώμα πλέον διαθέτει δικές του ναυτικές, χερσαίες και αεροδιαστημικές δυνάμεις.

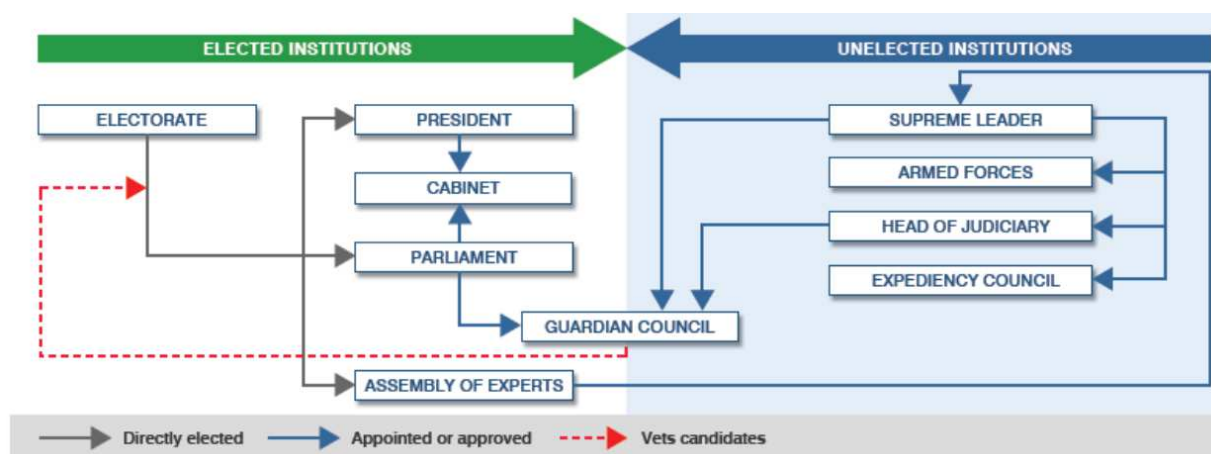
³⁷Ο έλεγχος της υπάγεται στους Φρουρούς της Επανάστασης.

³⁸ Ο Αλί Χαμενεϊ επιλέγει προσεκτικά τους διοικητές στα ανώτατα κλιμάκια και στην συνέχεια τους εναλλάσσει κάθε λίγα χρόνια προκειμένου να εξασφαλίσει την πίστη στο καθεστώς.

³⁹Η Ισλαμική Κοινοβουλευτική Συνέλευση στελεχώνεται από 290 βουλευτές και η θητείας της είναι τετραετής (Buchta, 2000)

⁴⁰Βλ. Πρόεδρος, νομοθετικό σώμα, δικαστική εξουσία.

την ειδοποιό διαφορά ότι το Συμβούλιο Φρουρών είναι σε θέση να εγκρίνει ή να απορρίψει τυχόν νομοθετήματα που κρίνονται ως αντισλαμικά (McHugo, 2021:373). Κατά τη μετατροπή του Ιράν σε Ισλαμική Δημοκρατία, το νομοθετικό και δικαστικό σώμα (ματζλίζ), όπως και η εκτελεστική εξουσία περιβλήθηκαν από έναν κληρικό μανδύα. Η εκλογή του προέδρου από τον λαό πραγματοποιείται μόνο αν ο ίδιος έχει λάβει έγκριση από το Συμβούλιο των Κηδεμόνων⁴¹ να θέσει υποψηφιότητα (Buchta, 2000) γεγονός που συνεπάγεται με τη διαμεσολάβηση των κληρικών σε όλες τις εξουσιαστικές δομές του κράτους, είτε γίνονται με άμεσα εκλεγμένους θεσμούς είτε με θεσμούς μέσω διορισμού (Γράφημα 4.1). Κατά συνέπεια, το θεσμικό σύστημα του Ιράν, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετεπαναστατικά λειτουργεί ως μια λογική πλάνη, εντός της οποίας ουδείς δεν μπορεί να διαφύγει του ισλαμικού νόμου, όπως αυτή έχει οριστεί από τον Ανώτατο Ηγέτη. Αλλωστε, κατά τα λεγόμενα του Αγιατολάχ, μια δίκαιη κυβέρνηση είναι δυνατή μόνο αν οι θρησκευτικοί λόγιοι εγκύψουν στη εν λόγω δημοκρατία, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη συνεπή εφαρμογή του ισλαμικού νόμου (Council on Foreign Relations, 2022).

Γράφημα 4.1 Το θεσμικό σύστημα του Ιράν (Πηγή BBC, 2009)

Μέχρι σήμερα το Ιρανικό Σύνταγμα έχει αναθεωρηθεί μία μόλις φορά. Σαράντα μέρες πριν τον θάνατο του Χομεϊνι το 1989, εκδίδεται από τον ίδιο διάταγμα, βάσει του οποίου αναθεωρείται το ένα 1/3 του Συντάγματος, υπό το πρόσχημα της μεταρρύθμισης. Το εικοσιπενταμελές αντισυνταγματικό συμβούλιο που συγκροτείται από τον Μέγα Αγιατολάχ παρακάμπτει τα δημοκρατικά μέρη του, με την κηδεμονία του κλήρου να γίνεται απόλυτη χωρίς την πλειοψηφική αποδοχή του λαού (Ms Constitution, 2023)⁴². Στην πραγματικότητα,

⁴¹Πρόκειται για τέσσερις κληρικούς που έχουν τοποθετηθεί από τον Ανώτατο Ηγέτη.

⁴² Η συγγραφέας της προκειμένης βιβλιογραφικής αναφοράς χρησιμοποιεί ψευδώνυμο, καθώς όπως αναφέρει, η κριτική της στο Ιρανικό καθεστώς ενδέχεται να θέσει σε κίνδυνο της ασφάλεια της. Για περισσότερα βλ. <https://www.lawfareblog.com/unconstitutionality-irans-current-constitution>

αυτό που επιδιώχθηκε ήταν να τροποποιηθούν τα διαπιστευτήρια ώστε ο Αλί Χαμενεΐ, επίλεκτος του Αγιατολάχ, μη διαθέτοντας τα απαιτούμενα προσόντα, σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1979, να ανελιχθεί στη θέση του Ανώτατου ηγέτη (2023). Κατόπιν ψηφοφορίας, τα κοινοβουλευτικά μέλη θα ακυρώνουν την εν λόγω πρόταση, ωστόσο, ο Χαμενεΐ τη θέτει σε αντισυνταγματικό δημοψήφισμα και πετυχαίνει με ένα μη εκλεγμένο αντισυνταγματικό συμβούλιο να βρεθεί στην θέση του ισχυρότερου ανήρ της χώρας διαιωνίζοντας την πολιτική κληρονομιά του προκατόχου του, με μεμονωμένες περιόδους πολιτικής ευελιξίας, ακόμα και μετά το πέρας τριάντα και πλέον χρόνων.

4.2 Εξαγωγή Επανάστασης

Η εγκαθίδρυση του πολιτικού Ισλάμ στον πυρήνα της Μέσης Ανατολής και η αξιοποίηση των υφιστάμενων εξουσιών δεν περιορίστηκαν μόνο εντός ιρανικής επικράτειας, αλλά επεκτάθηκαν στα πλαίσια ενός οικουμενικού πανισλαμικού καλέσματος. Το δόγμα «Ούτε Δύση, ούτε Ανατολή, αλλά Ισλαμική Δημοκρατία» αποτέλεσε ένα αντι-ιμπεριαλιστικό και ταυτόχρονα πολιτισμικό πρόσταγμα για τους απανταχού Μουσουλμάνους (Ramazani, 2013: 128). Σύμφωνα με τον ιερό στίχο του Κορανίου που συμπεριλαμβάνεται στο άρθρο 11 του Συντάγματος: *«Όλοι οι Μουσουλμάνοι αποτελούν ένα ενιαίο έθνος και η κυβέρνηση της Ισλαμικής Δημοκρατίας έχει το καθήκον να διατυπώσει γενικές πολιτικές με σκοπό...την ενότητα όλων των μουσουλμανικών λαών.(Constitute project,2022:12). Η ελευθερία, η ανεξαρτησία και η εδαφική ακεραιότητα της χώρας είναι αδιαχώριστα το ένα από το άλλο...κανένα άτομο, ομάδα ή εξουσία δεν έχει το δικαίωμα να τις παραβιάσει...με το πρόσχημα της άσκησης ελευθερίας».* (Constitute project,2022:12)⁴³.

Το Σύνταγμα καθιστά σαφές ότι η Ισλαμική Δημοκρατία είχε θέσει ως αποστολή τη διασφάλιση και εξαγωγή της επανάστασης εντός και εκτός συνόρων, γεγονός που απορρέει και από το μεγαλύτερο μέρος των γραφέντων. Ο ίδιος ο Αγιατολάχ, στους δημόσιους λόγους του προετοίμαζε τη μουσουλμανική κοινότητα για τον αναπόφευκτο επικείμενο αγώνα του μουσουλμανικού κόσμου εναντίον όλων όσων η νομολογία του δεν αντηχούσε. Η φιλοδοξία του Ανώτατου Ηγέτη να εξάγει την εν λόγω επανάσταση σε ολόκληρη την υδρόγειο αποδίδοντας στο Ιράν σημαίνοντα ρόλο, αφενός στόχευε στο να κρούσει τον κώδωνα στον ισλαμικό κόσμο πατρνάροντας τους καταπιεσμένους οπαδούς του Αλλάχ, αφετέρου να αποτινάξει τον δεσποτισμό του δυτικού ιμπεριαλισμού, σε μια μάχη υπό το λάβαρο του Ισλάμ (McHugo, 2021:374). Ωστόσο, η επανάσταση δεν αποτελούσε μια σεχαριστική

---

⁴³ Άρθρο 9 του Συντάγματος της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν.

διαμάχη που στόχο είχε τον διχασμό μεταξύ Σουνιτών και Σιιτών, αλλά σίγουρα εμπειρείχε τον διακαή πόθο των δευτέρων ότι οι πρώτοι θα απαλλασσότουσαν από τις παρωπίδες τους και θα ασπάζονταν το αληθινό φως του σιιτισμού⁴⁴ (2021:375).

Ανατρέχοντας κανείς στην ιστορία, θα διαπιστώσει ότι όλοι οι επαναστατημένοι, προσπάθησαν να διαδώσουν το ευαγγέλιο της επανάστασης τους επιστρατεύοντας τους δικούς τους σταυροφόρους (Brinton, 1965:192)⁴⁵. Η Ιρανική επανάσταση δεν αποτέλεσε εξαίρεση: επιστράτευσε τους δικούς της μαχητές σε μια προσπάθεια να φέρει τον ουρανό επί της γης με υπερβάλλοντα ζήλο (Navazeri, 2010:138). Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της επανάστασης, πολλοί ισλαμιστές φοιτητές κεντρικών μουσουλμανικών πόλεων, ανεξαρτήτως δικαιοδογματικής σχολής, έβλεπαν το Ιράν ως παράδειγμα προς μίμηση. Σουνίτες φοιτητές του ισλαμικού συνδέσμου Al-Jamaaal-Islamiyya στην αιγυπτιακή πρωτεύουσα χαρακτήριζαν την εν λόγω επανάσταση ως ένα μάθημα που χαίρει θαυμασμού, εμπειριστατωμένης μελέτης και κινητοποίησης (Esposito & Piscatori, 1989:5). Πράγματι, τόσο στους λαϊκούς όσο και στους κύκλους της μουσουλμανικής ελίτ εκλήφθηκε ως μια πανισλαμική νίκη: αρκετοί μουσουλμάνοι τη θεώρησαν ως ένα θρίαμβο του Τρίτου Κόσμου επί του αμερικανικού νέο-ιμπεριαλισμού και της μακρόβιας επιρροής των αποικιοκρατών. Απελευθερωτικά κινήματα που έδραζαν σε όλες τις άκρες της υφελίου ήλιπιζαν σε μια επαναστατική αλληλεγγύη μεταξύ σουνιτών και σιιτών (McHugo, 2021:375). Ωστόσο, αυτό δεν συνεπάγονταν με παντελή έλλειψη εντάσεων μεταξύ των δύο μουσουλμανικών κόσμων. Τουναντίον, σε περιοχές που ο σιιτικός πληθυσμός υπερερούσε αριθμητικά έναντι των σουνιτών (Γράφημα 4.2), θεωρήθηκε δυνητικός κίνδυνος και αντιμετωπίστηκε ως παράγοντας αποσταθεροποίησης.

---

⁴⁴Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μοναδικές θρησκευτικές μειονότητες που αναγνωρίστηκαν, βάσει του Συντάγματος της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν, ήταν οι ζωροάστρες, οι εβραίοι και οι χριστιανοί. Οι μπαχάι υπέστησαν λυσσαλέες διώξεις από το Χομεϊνικό καθεστώς (McHugo, 2021:374).

⁴⁵Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν η Γαλλική και Ρωσική επανάσταση.

Estimated distribution of Shia Muslims in the Middle East

Εικόνα 4.2 Εκτιμώμενη κατανομή σιιτών στη Μέση Ανατολή (BBC, 2016)

Στο εσωτερικό του όμορου Ιράκ, το σιιτικό κόμμα αλ-Ντάουα, παραγκωνίστηκε, ενώ ο αγιατολάχ Μουχάμμαντ Μακίραλ-Σαν, τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό (McHugo, 2021: 376). Ο φόβος μιας νέας τάξης πραγμάτων που περιλάμβανε τα σιιτικά κινήματα εντός σουνιτικών πολιτικών εδαφών, αντιμετωπίστηκε με βίαιη καταστολή, αλλά οικοδόμησε μια πιο σθεναρή αντίσταση των απανταχού καταπιεσμένων.

Την ίδια στιγμή που η επανάσταση προωθούνταν ως εξαγωγίμο προϊόν, στα ενδότερα της ιρανικής πρωτεύουσας ένθερμοι φιλοκαθεστωτικοί φοιτητές⁴⁶ καταλάμβαναν την αμερικανική πρεσβεία στην Τεχεράνη, οδηγώντας σε ομηρία περισσότερους από 50 εργαζόμενους του διοικητικού και διπλωματικού σώματος⁴⁷. Η επονομαζόμενη «κρίση των ομήρων» θα διαρκούσε 444 ημέρες και θα σηματοδοτούσε τη διακοπή των όποιων

⁴⁶Κάποιες πηγές αναφέρουν ότι οι εν λόγω φοιτητές ανήκαν στους Φρουρούς της Επανάστασης.

⁴⁷Ο πρώτος μετεπαναστατικά διορισμένος πρωθυπουργός Μεχντί Μπαζαργκάν, ερχόμενος σε ρήξη με τον Χομείνι, παραιτείται από το αξίωμα του μαζί με το υπόλοιπο υπουργικό συμβούλιο δύο μόλις μέρες μετά το εν λόγω περιστατικό. Η κίνηση του ελήφθη ως ένδειξη διαμαρτυρίας και αποτυχίας της ίδιας της κυβέρνησης να την αποτρέψει.

διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Τεχεράνης και Ουάσιγκτον⁴⁸ (Panah, 2007: 76). Η κρίση θα έληγε με τη διακήρυξη του Αλγερίου στις 19 Ιανουαρίου του 1981 περιλαμβάνοντας -μεταξύ άλλων- τη μη εμπλοκή των ΗΠΑ στις εσωτερικές υποθέσεις της Ισλαμικής Δημοκρατίας. Ωστόσο, η εν λόγω διπλωματική και κατά συνέπεια πολιτική κρίση, θα είχε ως έκβαση μια περίοδο μακράς αντιπαλότητας μεταξύ των δύο εμπλεκόμενων χωρών, με τη δεύτερη να υφίσταται σημαντικές οικονομικές κυρώσεις και να χαρακτηρίζεται ως «κράτος-υποστηρικτής» της διεθνούς τρομοκρατίας⁴⁹. Κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90, η χώρα κατηγορήθηκε ως ιθύνων νους και χρηματοδότης σιιτικών τρομοκρατικών κινήσεων στην ευρύτερη γεωγραφική της περιφέρεια⁵⁰ (US Department of State, 2016). Η ασάφεια που περιέβαλε την έννοια της διεθνούς τρομοκρατίας και η έλλειψη απτών αποδείξεων μιας τεκμηριωμένης πράξης βίας στον εν λόγω πολιτικό δρόμο, τοποθέτησε το Ιράν στο περιθώριο της διεθνούς κοινότητας (Μπόση, 2005: 229). Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί, ότι η ευρωπαϊκή πολιτική διατήρησε διαφορετική στάση από αυτή των ΗΠΑ, προάγοντας τον διάλογο ως διπλωματικό μέσο· γεγονός που σταδιακά αλλάζει, όταν το Ιράν διακηρύττει τις προθέσεις του να επεκτείνει τις υπάρχουσες πυρηνικές δυνατότητες με εμπλουτισμό ουρανίου (O'Sullivan, 2004: 52).

Δεδομένων των άνωθεν, η ισλαμική αυτή αναζωπύρωση είχε βαθιές και συνέπειες όχι μόνο στον μη μουσουλμανικό κόσμο, αλλά και στο διεθνές σύστημα εν γένει· η ισλαμική δημοκρατία του Ιράν βρέθηκε αντιμέτωπη με σωρεία κυρώσεων⁵¹ από το δυτικό ημισφαίριο του Ατλαντικού αλλά και στον κυκλώνα ενός αιματηρού πολέμου με το γειτονικό Ιράκ. Η πολιτική της εξαγωγίμης επανάστασης που προωθήθηκε επί Χομεϊνι, άμβλυσε το ήδη υπάρχον ρήγμα με τη Δύση και άνοιξε τον ασκό του Αιόλου για την πολιτική μουσουλμανική σκακιέρα.

---

⁴⁸Σε μια προσπάθεια απελευθέρωσης των ομήρων, οι ΗΠΑ, υπό την προεδρία του Τζίμι Κάρτερ, θα οργανώσουν την επιχείρηση «Νύχι του Αετού». Η έκβαση της ωστόσο, θα οδηγηθεί σε παταγώδη αποτυχία με τον θάνατο οχτώ Αμερικανών στρατιωτών και ενός Ιρανού πολίτη.

⁴⁹Οι κατηγορίες για απαγωγές ξένων αξιωματούχων θα ενίσχυαν ακόμα περισσότερο την πεποίθηση των Αμερικανών για παρακίνηση τρομοκρατίας και θα την ενέτασσαν στον «Άξονα του Κακού».

⁵⁰Κατά βάσιν στα κράτη του Κόλπου και μεταγενέστερα στην παλαιστινιακή Χαμάς.

⁵¹Αναλύονται εκτενώς στο κεφάλαιο των οικονομικών κυρώσεων.

4.3 Ιρακινή εισβολή

4.3.1 Απώλειες και μέριμνα

Τον Σεπτέμβριο του 1980, το μπααθικό Ιράκ που στελεχώνονταν από Άραβες σουνίτες, φοβούμενο έναν ενδεχόμενο ξεσηκωμό της καταπιεζόμενης σιιτικής πλειονότητας που διέμενε στην εδαφική του επικράτεια, εξαπολύει εισβολή πλήρους κλίμακας στο Ιράν⁵². Οι εσωτερικές εξελίξεις της γείτονας χώρας θορυβούν τη σουνιτική πολιτική ελίτ, που με την κατηγορία της δολοφονίας Ιρακινών αξιωματούχων, κατ' εντολή θρησκευτικών Ιρανών ηγετών, ξεκινούν μια ένοπλη σύγκρουση⁵³. Την ίδια στιγμή, οι σχέσεις ανάμεσα στη Βαγδάτη και την Ουάσιγκτον αναθερμαίνονται ευκαιριακά, με τη δεύτερη να παρέχει στρατιωτική υποστήριξη (Ranstorp, 1996:117) και καίριες πληροφορίες σε ένα κράτος που ο Σαντάμ Χουσεϊν θα βύθιζε στην άβυσσο⁵⁴ (McHugo, 2021:377). Πέραν όμως των ΗΠΑ, ορισμένοι από τους πιο ισχυρούς σουνιτικούς πυρήνες της αραβικής χερσονήσου, όπως η Σαουδική Αραβία και το Κουβέιτ ενισχύουν οικονομικά το Ιράκ, σε μια προσπάθεια να αποφύγουν μια ενδεχόμενη επικράτηση του ιρακινικού δόγματος, γεγονός που θα το καθιστούσε, όπως προαναφέρθηκε, ρυθμιστή της περιφερειακής γεωπολιτικής: ρόλο που προσδοκούσε να αναλάβει ο ηγέτης του ιρακινού Μπαάθ, μετά από σφοδρή στρατιωτική επιχείρηση στο αντίπαλο δέος.

Η οκταετής αιματηρή σύρραξη θα οδηγούσε στον θάνατο κάτι περισσότερο από μισό εκατομμύριο ζωές (Motamendi, 2020)⁵⁵, με χιλιάδες Ιρανούς αμάχους να πέφτουν νεκροί από αεροπορικές επιδρομές και δηλητηριώδη αέρια: ήταν ο μόνος πόλεμος στη σύγχρονη εποχή⁵⁶ που χρησιμοποιήθηκαν χημικά όπλα συνδυαστικά με βαλλιστικούς πυραύλους σε μαζική κλίμακα εντός αστικού ιστού (Mousavian,2022). Μόνο τους πρώτους έξι μήνες του επιβεβλημένου πολέμου -όπως έμεινε γνωστός- διεξήχθησαν 413 επιθέσεις εναντίον ιρακινών πόλεων (Mosaffa, 2018:11). Περί τους 200.000 Ιρανούς πέθαναν από τραυματισμούς πολέμου εντός μιας τριανταετίας, ενώ ο συνολικός αριθμός των γυναικών και των παιδιών που βρήκαν τον θάνατο ανέρχεται στο 15,3% (Zargar, Araghizadeh, Soroush, &Khaji, 2007:1066). Κάτι λιγότερο από 150.000 παιδιά θα έμεναν ορφανά, ενώ οι συνέπειες

---

⁵²Τα αίτια που ώθησαν το Ιράκ σε μια τέτοια κίνηση δεν περιορίζονται μόνο σε μια πιθανή εξάπλωση των σιιτών. Ωστόσο, αποτέλεσε μια εξαιρετική αφορμή προκειμένου το Ιράκ να εισβάλλει από ξηράς και αέρος στο Ιράν.

⁵³Ανέκαθεν υπήρχαν διασυνοριακές διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες, κυρίως για την υδάτινη αρτηρία του Σαταλ-Αράμπ (Σακκάς, 2018:78).

⁵⁴Υπάρχουν, ωστόσο, πηγές που αναφέρουν ότι υπήρξε κρυφή υποστήριξη από τις ΗΠΑ και στο Ιράν.

⁵⁵Οι πηγές παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις ως προς τον εκτιμώμενο αριθμό των νεκρών.

⁵⁶Εκτοτε, είναι αρκετές οι φορές που ο Διεθνής Οργανισμός για την απαγόρευση χημικών όπλων (OPCW) έχει κληθεί να εξετάσει ή να παρέμβει.

των χημικών όπλων θα αυξανόταν, σε βάθος χρόνου, λόγω της καθυστερημένης εκδήλωσης των συμπτωμάτων (2007:1066). Υπολογίζεται πως ο ακαριαίος θάνατος των Ιρανών, το πρώτο μόλις 24ωρο από τη χρήση αερίων μουστάρδας, ανέρχονταν στις 30.000 (Spiers, 2010: 122)⁵⁷. Ωστόσο, από το 1984, η εκτεταμένη έκθεση στους νευροτοξικούς παράγοντες ώθησε το ιρανικό καθεστώς στον εφοδιασμό μασκών ραδιοβιοχημικού πολέμου⁵⁸.

Τα εγκλήματα πολέμου, όπως αυτά ορίζονται από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, διαπράχθηκαν από αμφοτέρες πλευρές. Με απόφαση του Χομεινί, από το 1982 και έπειτα, θα εντάσσονταν στο δυναμικό του πολέμου παιδιά προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας: όσα αγόρια είχαν κλείσει τα δώδεκα έτη, βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή κρούσεως, αφού ολοκλήρωναν μια εβδομάδας εκπαίδευσης σε στρατιωτικά κέντρα (Karsh, 2002:63). Ο Ανώτατος Πνευματικός Ηγέτης ήταν αυτός, που κατά τα λεγόμενα του, θα εκπλήρωνε το αίτημα χιλιάδων παιδιών να επιστρατευτούν (2002:63) και να γίνουν ουσιαστικά προπομποί του πραγματικού ιρανικού στρατού⁵⁹.

Ωστόσο, οι συνέπειες του πολέμου δεν περιορίστηκαν μόνο στο πεδίο των μαχών: το σύνολο του πληθυσμού καλέστηκε να αντιμετωπίσει εσωτερικούς και εξωτερικούς εκτοπισμούς, επισιτιστική ανασφάλεια και τη μετέπειτα υγειονομική περιθαλψη όσων επιβίωσαν έχοντας υποστεί σωματικές και ψυχικές απώλειες. Οι τραυματισμοί από πυροβόλα όπλα και νάρκες απαιτούσαν μακροχρόνιες θεραπείες, το κόστος των οποίων ήταν εξαιρετικά δαπανηρό. Οι μοναδικοί υπεύθυνοι για την παροχή διευκολύνσεων στα θύματα πολέμου στο Ιράν ήταν η οργάνωση “The Foundation of Martyrs Affairs” (FMA) και η “The Janbazan Affairs Organization” (JAO). Οι εν λόγω οργανώσεις είχαν κατατάξει τα θύματα σε τέσσερις κατηγορίες: Θανόντες, τραυματίες, αιχμάλωτοι πολέμου⁶⁰ και αγνοούμενοι (Zargar, Araghizadeh, Soroush, & Khaji, 2007:1066). Ωστόσο, ο ακριβής αριθμός των τραυματιών είναι ρευστός και προέρχεται κυρίως από στατιστικά του Ιράκ.

4.2.2 Ανάπτυξη βιομηχανίας πυραύλων

Η ευρεία χρήση των εν λόγω χημικών παραγόντων από το ιρακινό μέτωπο, προκάλεσε ισχυρό ψυχολογικό τραύμα στους Ιρανούς (International Crisis Group, 2003:12), που έκτοτε

---

⁵⁷ Η χρήση χημικών όπλων κατά του Ιράν αποτελούσε μια εξόφθαλμη παραβίαση της Συνθήκης για τη μη διάδοση των όπλων μαζικής καταστροφής. Ωστόσο, η Δύση όχι απλά δεν απέτρεψε την κατάσταση που εκτυλίσσονταν, αλλά ήταν η ίδια που προμήθευε το μπααθικό κόμμα.

⁵⁸ Ο εφοδιασμός κάλυπτε ένα μόνο μέρος του στρατιωτικού δυναμικού και όχι το σύνολο του.

⁵⁹ Η πλειονότητα των ανηλίκων χρησιμοποιήθηκε για τη διάνοιξη ναρκοπεδίων.

⁶⁰ Η φυλάκιση τους διαρκούσε από 1,5 έως 10 έτη. Από τη δεκαετία του '90 και έπειτα άρχισαν σταδιακά να απελευθερώνονται.

αναζωπύρωσαν τη διάθεση τους να οικοδομήσουν ένα εξίσου δραστικό αποτρεπτικό πλέγμα (Ντόκος, 2015:208). Τα διαδοχικά εμπάργγο που επιβάλλονταν στην Τεχεράνη, της πρόσφεραν ένα ισχυρό κίνητρο προκειμένου να αναπτύξει εγχώριο στρατιωτικό συγκρότημα, αφού αποτελούσε έναν από τους μεγαλύτερους αγοραστές συμβατικών όπλων στην περιοχή (Mousavian, 2022). Καμία χώρα δεν προτίθετο να πουλήσει τα εν λόγω όπλα στην Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν, την ίδια στιγμή που οι πόλεις της πλημμύριζαν με τους ίδιους πυραύλους από τον ιρακινό στρατό⁶¹ (2022). Το τεράστιο κόστος του πολέμου ώθησε τη χώρα στο να μετατραπεί από αγοραστή, σε έναν από τους σημαντικότερους παραγωγούς οπλικού συστήματος της δεκαετίας του '90, δημιουργώντας μια ανεξάρτητη βιομηχανία πυραύλων (2022). Ήδη από τη δεκαετία του '80, το Ιράν επιχειρήσει να εξοπλίσει τη φαρέτρα του με πυρηνικά όπλα, ωστόσο, οι περιορισμένες εθνικές δυνατότητες συνδυαστικά με το εμπάργγο⁶² στην παροχή πυρηνικής βοήθειας που είχε επιβληθεί από τις ΗΠΑ και τους συμμάχους, λειτουργούσαν ως ανάχωμα (Ντόκος, 2015:208).

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι σχέσεις ανάμεσα στην Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν και των υπόλοιπων κρατών του Περσικού κόλπου επιδεινώθηκαν λόγω της μονομερούς υποστήριξης στο μπααθικό καθεστώς του Ιράκ. Την ίδια στιγμή που οι διαπραγματεύσεις του Ιράν με τη Δύση για τη λειτουργία του ερευνητικού αντιδραστήρα είχαν αποβεί άκαρπες, το Ιράκ λάμβανε πολιτικής, στρατιωτικής και οικονομικής υποστήριξης εξ ανατολικών και δυτικών δυνάμεων.

Ωστόσο, στο τέλος της δεκαετίας του '90, με τη λήξη του επιβεβλημένου πολέμου, η ιρανική κυβέρνηση θα προχωρήσει σε μια εκ νέου αναζωπύρωση του πυρηνικού προγράμματος σε συνεργασία με χώρες του ανατολικού μπλοκ και της πάλαι ποτέ σοβιετικής επιρροής⁶³. Το γεγονός αυτό θα θορυβήσει τη Δύση, καθώς ένας ενδεχόμενος εμπλουτισμός ουρανίου θα μπορούσε να συνεπάγεται με κατασκευή πυρηνικών αντιδραστήρων και ως εκ τούτου όπλων τεράστιας εμβέλειας. Προκειμένου να προλάβει την επικείμενη δυτική αντίδραση, η κυβέρνηση θα σπεύσει να υποστηρίξει πως πληρούνται όλες οι απαιτούμενες προϋποθέσεις που προβλέπονται από τη Συνθήκη για τη Μη Διάδοση των Πυρηνικών». Πάρα ταύτα, λίγα χρόνια αργότερα, το Ιράν θα αναγκαστεί να αναστείλει τη διαδικασία και φοβούμενο την επιβολή κυρώσεων, θα επιτρέψει την προβλεπόμενη επιθεώρηση από το

---

⁶¹ Αξίζει να σημειωθεί, πως ο δυτικός τύπος απέδωσε ελάχιστη σημασία στον πόλεμο Ιράν-Ιράκ, πλην εκείνων των περιπτώσεων που το Ιράν απείλησε να διαταράξει τις προμήθειες πετρελαίου. Αν και η Ουάσιγκτον τροφοδοτούσε στρατιωτικά το Ιράκ, η αντιπάθεια της για τα δύο αντιμαχόμενα μέτωπα μπορεί να συνοψισθεί στην δήλωση του τότε Αμερικανού υπουργού εξωτερικών, Χένρυ Κίσσινγκερ: «Είναι κρίμα που δεν μπορούν να χάσουν και οι δύο πλευρές» (Gandin, 2015).

⁶² Το εν λόγω εμπάργγο ήταν ένα μόνο μέρος μια πολυεπίπεδης πολιτικής απομόνωσης που ακολούθησαν οι ΗΠΑ κατά της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν.

⁶³ Βλ. Βόρεια Κορέα, Ρωσία και Πακιστάν

ΙΑΕΑ⁶⁴. Η Δύση υπέθετε πως η έλλειψη τεχνογνωσίας της χώρας την έθετε εκτός τροχιάς κινδύνου. Ωστόσο, κατά τον έλεγχο του παγκόσμιου οργανισμού θα διαπιστωθεί η ύπαρξη πυρηνικού προγράμματος που θα μπορούσε μακροπρόθεσμα να αποτελέσει απειλή για την διεθνή ασφάλεια. Αν και το Ιράν θα προβεί σε αναστολή του εν λόγω προγράμματος, τα χρόνια που θα ακολουθήσουν, θα περιλαμβάνουν μια συνεχή παύση και έναρξη του προγράμματος, ως μέσο αντίστασης των επιβαλλόμενων κυρώσεων και ενίοτε ως γεωπολιτικό όπλο. Κάθε φορά που ο δυτικός κλοιός θα γίνεται πιο στενός, θα επιστρατεύεται το επιχείρημα περί επέκτασης του πυρηνικού προγράμματος.

Συνοψίζοντας, η εξωτερική πολιτική του Ιράν, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια στρατηγική προέλασης και υποχώρησης προς την Δύση κατά την πρώτη δεκαετία του ακραίου πολιτικού συντηρητισμού. Η πολιτική της εξαγωγίμης επανάστασης και του πολέμου με το Ιράκ όξυνε τις σχέσεις με τις σουνιτικές μοναρχίες του Κόλπου και δη με την Σαουδική Αραβία, που εξακολουθεί να αποτελεί τον πυρήνα του σουνιτικού δόγματος. Ο θάνατος του Αγιατολάχ θα αμβλύνει μερικώς την εξωτερική πολιτική της χώρας με τους προέδρους Χασεμί Ραφσαντζανί και Μοχάμεντ Χαταμί να προωθούν μια πιο διαλλακτική πολιτική (Kurup, 2017:118). Ωστόσο, το διάστημα της θητείας του Μαχμούτ Αχμαντινετζάντ θα πυροδοτήσει ένα νέο γύρο αμοτέρων απειλών με το δυτικό μέτωπο (Greenetal, 2009 :36). Ο κύκλος αυτός φαίνεται πως δεν έχει κλείσει παρά τις υποχωρήσεις της Ισλαμικής Δημοκρατίας, λόγω της εξαντλητικής επίδρασης των οικονομικών κυρώσεων και της εσωτερικής διαχείριση που έχουν οδηγήσει μια ήδη επιβαρυνόμενη οικονομία σε πολυμερισμό.

5. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Οικονομική κατάσταση μιας χώρας ή μιας περιοχής σε μια δεδομένη στιγμή χαρακτηρίζεται ως η επιτυχημένη ή μη ικανότητα της ίδιας να παράγει αγαθά, υπηρεσίες και άλλους πόρους με ανταλλακτική αξία (EIONET⁶⁵) και είναι απόρροια σύνθετων και πολλαπλών συνιστωσών: το πολιτικοοικονομικό και κοινωνικό της όμως παρελθόν, είναι αυτό που χαράζει ως έναν βαθμό τη μετέπειτα οικονομική διαδρομή της, συνδυαστικά με τις στρατηγικές των εγχώριων και διεθνών δρώντων (Βασιλάκη, 2015:77). Ως εκ τούτου, προκειμένου να προβούμε σε μια αξιολόγηση των οικονομικών επιπτώσεων της ιρανικής επανάστασης σε βάθος τεσσάρων δεκαετιών, κρίνεται αναγκαίο να αναφερθούμε στη δομή της οικονομίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετεπαναστατικά, στη διαχείριση των

⁶⁴International Atomic Energy Agency

⁶⁵European Environment Information and Observation Network.

οικονομικών της πόρων και τέλος, στις επιβληθείσες οικονομικές κυρώσεις, που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την αναχαίτιση της πορείας της.

5.1 Τρόπος λειτουργίας της οικονομίας και κρατικό μονοπώλιο

Έναν μόλις μήνα από την πτώση της μοναρχίας, ο Αγιατολάχ Χομείνι, διακηρύττει σε δημόσια ομιλία του ότι η βελτίωση της ζωής των Ιρανών θα περιλαμβάνει τόσο υλική όσο και πνευματική ευημερία (Kadivar, 2022 : 217). Εργάτες, έμποροι, αγρότες και επαγγελματίες πάσης φύσεως ανέμεναν ότι ο εξοβελισμός του Σάχη, θα σηματοδοτούσε μια νέα οικονομική τάξη πραγμάτων τόσο για τους ίδιους όσο και τον ιρανικό λαό εν γένει. Τα κεφάλαια που είχαν χρησιμοποιηθεί για την απόκτηση πολυδάπανων οπλικών συστημάτων και έργων βιτρίνας θα διατίθεντο για την κάλυψη πραγματικών αναγκών⁶⁶ (Clawson, 1981). Η κοινωνική δικαιοσύνη που αποτελούσε ένα από τα βασικά αιτήματα της Ιρανικής Επανάστασης και το ισχυρότερο, ίσως, επιχείρημα της μετέπειτα Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν, θα προϋπέθετε ένα κράτος πρόνοιας, με δωρεάν παροχή στέγασης, ύδρευσης και ηλεκτροδότησης⁶⁷.

Το νεοσυνταχθέν ιρανικό Σύνταγμα, με τη σειρά του, θα επιστέγαζε όλες τις άνωθεν υποσχέσεις και θα λειτουργούσε ως αποδεικτικό τεκμήριο για την νέα οικονομική τροχιά της χώρας. Κατά το εισαγωγικό κομμάτι του ιρανικού Συντάγματος, το οικονομικό πρόγραμμα του Ισλάμ οφείλει να παρέχει τις κατάλληλες συνθήκες για να ευδοκιμήσουν οι διάφορες ανθρώπινες ικανότητες, ενώ βάσει του άρθρου 44: *«η οικονομία της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν αποτελείται από τρεις βασικούς τομείς: κρατικό, συνεταιρικό και ιδιωτικό και βασίζεται σε συστηματικό και υγιή σχεδιασμό»* (Constitute project, 2022:17). Τη ραχοκοκαλιά ή αλλιώς τη μερίδα του λέοντος, κατέχει ο δημόσιος τομέας, στη δικαιοδοσία και διαχείριση του οποίου ανήκουν -μεταξύ άλλων- οι βαριές βιομηχανίες της χώρας, οι μεγάλες εξορυκτικές επιχειρήσεις, οι τράπεζες, τα φράγματα και αρδευτικά δίκτυα μεγάλης κλίμακας και η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας⁶⁸ (2022:17). Ο συνεταιρικός τομέας περιλαμβάνει συνεταιρικές εταιρείες και επιχειρήσεις που ασχολούνται με την παραγωγή και τη διανομή σε αστικές και μη περιοχές και τέλος, ο ιδιωτικός τομέας, στο εσωτερικό του οποίου, περιλαμβάνονται οι δραστηριότητες που αφορούν τη γεωργία, την κτηνοτροφία, το εμπόριο

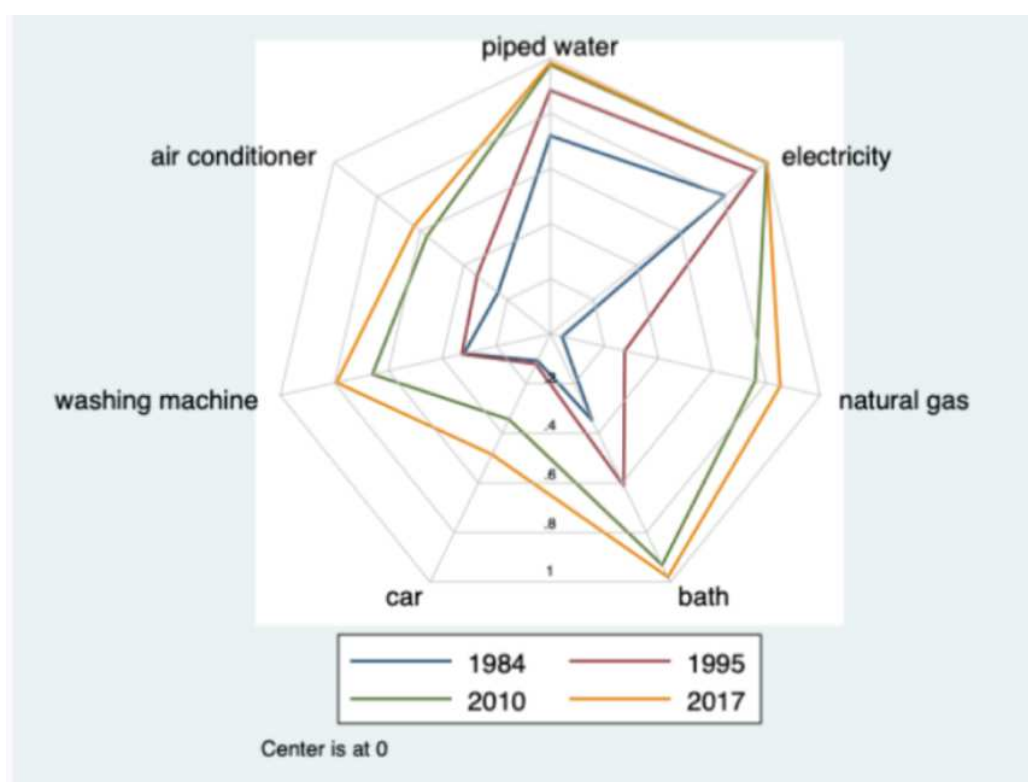
⁶⁶ Η επιθυμία του Σάχη για στρατιωτική υπεροχή στο εσωτερικό και περιφερειακό σύστημα, ώθησε τον ίδιο να προβεί σε κινήσεις που θα ενέτασσαν το Ιράν στους κόλπους των μεγάλων βιομηχανικών δυνάμεων (Amuzegar, 1992:414). Ο στόχος όμως στην πορεία αποδείχθηκε εξαιρετικά φιλόδοξος και το φορτίο δυσβάστακτο για τις ιρανικές πλάτες.

⁶⁷ Τα εν λόγω αγαθά αναφέρθηκαν από τον Αγιατολάχ ως υποσχέσεις στον δημόσιο λόγο του και συμπεριλαμβάνονται στο άρθρο 3 του Συντάγματος.

⁶⁸ Στον κρατικό τομέα εντάσσεται, επίσης, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση, οι ταχυδρομικές, τηλεγραφικές και τηλεφωνικές υπηρεσίες, η αεροπορία, η ναυτιλία, οι δρόμοι και οι σιδηρόδρομοι (Constitute project, 2002:17).

και λοιπές υπηρεσίες που συμπληρώνουν τις οικονομικές δραστηριότητες των δύο παραπάνω τομέων (2022:17). Κατά το Σύνταγμα, η ιδιοκτησία σε καθέναν από τους τομείς υπάγεται και προστατεύεται από τους ισλαμικούς νόμους και συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, χωρίς να είναι επιβλαβής για την κοινωνία. (2022:17) η οικονομία δεν ευθυγραμμίζεται με τον υλιστικό τρόπο σκέψης και επισημαίνεται ότι αποτελεί ένα αναγκαίο μέσο για μια βιώσιμη καθημερινότητα χωρίς να στοχεύει στη συσσώρευση πλούτου και τον πολλαπλασιασμό του κέρδους (Βασιλάκη, 2015: 89).

Αν και κατά την εγκαθίδρυση του πολιτικού Ισλάμ υπήρξε επέκταση βασικών υποδομών στις αγροτικές περιοχές (Γράφημα 5.1), με αρκετούς Ιρανούς να βλέπουν για πρώτη φορά τους δρόμους τους ασφαλτοστρωμένους, γεγονός που συνδεόταν με το απροσδόκητο κέρδος και τη μεγάλη εισροή συναλλάγματος της πετρελαϊκής έκρηξης του 1970, η χώρα αμέσως μετά την επανάσταση εισήλθε σε μια περίοδο ραγδαίας οικονομικής ύφεσης. Οι υψηλοί πολιτικοί κίνδυνοι για ιδιώτες επενδυτές, η φυγή μεγάλου αριθμού ειδικευόμενων επαγγελματιών, η ταχεία πτώση των πετρελαϊκών εσόδων και η αιματηρή σύγκρουση με το Ιράκ (Esfahani · Pesaran, 2009: 192), είχαν ως αποτέλεσμα ο μέσος Ιρανός να χάσει περί τα 35.000 USD εντός μιας δεκαετίας (Farzanegan, 2022: 134).

Γράφημα 5.1 Πηγή: Statistical Center of Iran “Έρευνες Δαπανών και Εισοδημάτων Νοικοκυριών”

Όπως κατεγράφη από το Στατιστικό Κέντρο του Ιράν, μέχρι το 2000 η επέκταση βασικών αγαθών, στην μέχρι τότε παραμελημένη ύπαιθρο, υπήρξε καθολική. Το ποσοστό φτώχειας που τη δεκαετία του 1970 ξεπερνούσε το 25% έπεσε κατά 15 ποσοστιαίες μονάδες το 2014, ενώ το πρόγραμμα αγροτικής υγείας που εισήχθη τη δεκαετία του 1980 μείωσε σημαντικά την βρεφική και μητρική θνησιμότητα (Isfahani, 2019). Ωστόσο, αν και η επέκταση των υποδομών και ο περιορισμός της φτώχειας χαρακτηρίστηκαν ως μερικώς επιτυχημένες από την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν (2019), η ίδια φαίνεται να απέτυχε σε μακροοικονομικό επίπεδο, καθώς το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που υιοθετήθηκε έφερε στην επιφάνεια πολυάριθμα προβλήματα, που σχετιζόνταν με την εξάρτηση της από το πετρέλαιο, την κρατική παρεμβατικότητα και την έλλειψη παροχής ευκαιριών.

Η ιδιωτικοποίηση που αποτελεί έναν βασικό πυλώνα οικονομικής ανάπτυξης και προόδου φαίνεται ότι εμπεριέχει ένα τεράστιο οικονομικό ρίσκο στο Ιράν, παρά τις αναδιαρθρώσεις της εκάστοτε κυβέρνησης και την έξοδο από τον οικονομικό συντηρητισμό της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν κατά την πρώτη δεκαετία. Η εν λόγω διαδικασία, που ξεκίνησε κατά την προεδρία του Ακμπάρ Χασεμί Ραφσαντζανί⁶⁹ και συνεχίζεται μέχρι σήμερα, αντιμετώπιζε μια σοβαρή νομική πρόκληση τα πρώτα χρόνια, λόγω του άρθρου 44 του Συντάγματος⁷⁰. Σύμφωνα με το άρθρο, όπως προαναφέρθηκε, όλες οι μεγάλες οικονομικές μονάδες όπως οι βιομηχανίες, οι τράπεζες, τα ορυχεία και τα δίκτυα ύδρευσης και ηλεκτρικής ενέργειας ορίστηκαν ως δημόσια περιουσία⁷¹. Ως εκ τούτου, διοικούνταν από το κράτος για λογαριασμό του λαού⁷² (Rashid, 2020). Με την ανάδειξη του Ραφσαντζανί στη θέση του προέδρου εισήχθη μια νέα πολιτική, που στόχο είχε την απελευθέρωση της οικονομίας μέσω τριών βασικών πολιτικών: της ιδιωτικοποίησης, της εμπορευματοποίησης και της προσαρμογής των συναλλαγματικών ισοτιμιών (Razmi, 2007, 2-3). Ωστόσο, το δαιδαλώδες σύστημα και οι βασικές θεμελιώδεις ελλείψεις οδήγησαν σε χρεοκοπία τη συντριπτική πλειονότητα των ιδιωτών και κατ' επέκταση ένα τεράστιο εργατικό δυναμικό στην ανεργία. Μελέτες που διεξήχθησαν σχετικά με την αποτελεσματικότητα των ιδιωτικοποιήσεων έδειξαν ότι κατά τη δεκαπενταετή και πλέον εφαρμογή της, μόνο το 16% του συνολικού όγκου μεταβιβάσεων κρατικών-ιδιωτικών ή ημικρατικών εταιρειών αφορούσε τον πραγματικό ιδιωτικό τομέα και το υπόλοιπο 84% την κυβέρνηση (Rashid, 2020). Τριάντα χρόνια μετά την επανάσταση, το κράτος, συμπεριλαμβανομένων των επαναστατικών και

⁶⁹ Κατά τη θητεία του (1989-1997), θα επιχειρήσει να χαλαρώσει τους υπάρχοντες κοινωνικούς δεσμούς και να διευρύνει τον ιδιωτικό τομέα. Το όνομα του θα συνδεθεί με την ανοικοδόμηση, καθώς έθεσε σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα αποκατάστασης των υλικών ζημιών που είχαν προκληθεί από τον οκταετή πόλεμο με το Ιράκ.

⁷⁰ Αν και το ιρανικό Σύνταγμα θα αναθεωρηθεί το 1989, μετά τον θάνατο του Αγιατολάχ Χομεϊνι, οι αλλαγές που θα γίνουν δεν θα αφορούν το άρθρο 44.

⁷¹ Από το 1981 έως το 1989, που ο τότε πρωθυπουργός Μοοσαβί ανήλθε στην εξουσία, υπήρξε ενθάρρυνση της οικονομικής συγκέντρωσης και απροθυμία για άνοιγμα του ιδιωτικού τομέα.

⁷² Ο εν λόγω νομικός περιορισμός άρτηκε το 2005.

θρησκευτικών ιδρυμάτων, παραμένει η κυρίαρχη δύναμη στη χώρα (Azad, 2010: 60-61), με αρκετές εταιρείες που μεταβιβάστηκαν στον ιδιωτικό τομέα να επιστρέφουν, με κυβερνητικές αποφάσεις, στο δημόσιο ύστερα από αποτυχημένες προσπάθειες.

Παρατηρώντας κανείς τους διαθέσιμους στατιστικούς φορείς και τους ενεργούς κονδυλοφόρους, θα διαπιστώσει ότι υπάρχει μια αντιφατική οικονομική συνθήκη στο εσωτερικό του Ιράν. Η Ισλαμική Δημοκρατία κατάφερε μεν να περιορίσει τη φτώχεια επεκτείνοντας την αγροτική ανάπτυξη, την υγεία και την εκπαίδευση, απέτυχε όμως σε κάποια πολύ καίρια σημεία (Isfahani, 2019). Πρώτον, να παρέχει ευκαιρίες απασχόλησης για το νεανικό δυναμικό της⁷³, δεύτερον να μειώσει την εισοδηματική ψαλίδα και τρίτον να δημιουργήσει θέσεις εργασίας· ο ασφυκτικός κλοιός του ιδιωτικού τομέα συνδυαστικά με την παρεμβατική κυβέρνηση του κλήρου, στη διαχείριση των οποίων υπάγονταν τα απανταχού ιδρύματα και κρατικές επιχειρήσεις, απομόνωσαν ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού (Isfahani, 2019) που άγονταν και φέρονταν ανάλογα με τα δοθέντα επιδόματα⁷⁴ και την εσωτερική διαχείριση των διεθνών οικονομικών κυρώσεων. Οι κρατικές εταιρίες εξακολουθούν να αποτελούν τεράστια πηγή περιουσιακών στοιχείων της κυβέρνησης, με τις πρώτες να λαμβάνουν περισσότερο από τα 2/3 του συνολικού προϋπολογισμού (Stone, 2020)· οι ίδιες είναι σε θέση να αντισταθμίσουν όλο το υπάρχον έλλειμμα, ωστόσο οι κυβερνώντες παραβλέπουν σκοπίμως τα κέρδη αυτών των πολύτιμων πηγών, καθώς τα έσοδα διοχετεύονται σε διεφθαρμένα κυβερνητικά ιδρύματα και αξιωματούχους, την ίδια στιγμή που τα οικονομικά προβλήματα μαστίζουν ανηλεώς τη χώρα (2020).

5.2 Ιδρύματα Μπονιγιάντ

Όταν στον απόηχο της επανάστασης η περιουσία του Σάχη κατασχέθηκε, πέρασε στα χέρια των κληρικών ο έλεγχος τεράστιων πάγιων και ρευστοποιήσιμων περιουσιακών στοιχείων (Saeidi, 2004: 484) που χρησιμοποιήθηκαν για την ίδρυση διάφορων φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, γνωστών και ως Μπονιγιάντ (Bonyands). Τα εν λόγω ιδρύματα είχαν ως αρχικό στόχο τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των φτωχών, συμπεριλαμβάνοντας συμβουλευτικές και κοινωνικές υπηρεσίες αποκατάστασης σε οικογένειες μαρτύρων, άπορων, πρώην αιχμαλώτων πολέμου ή ατόμων με ειδικές ανάγκες. Ωστόσο, η απουσία κυβερνητικής επίβλεψης και η τοποθέτηση δικών τους διοικητικών οργάνων τους αποδέσμευσε από τον έλεγχο των κρατικών φορέων, παρόλο που διατήρησαν μια σταθερή σχέση με τα κέντρα εξουσίας της χώρας, προκειμένου να διευρύνουν την ατζέντα τους.

---

⁷³ Όπως θα δούμε και παρακάτω, το 2010 το 70% του ιρανικού πληθυσμού ήταν κάτω των 30 ετών, γεγονός που απορρέει σε μεγάλο βαθμό και από την προτροπή του θρησκευτικού ηγέτη για αύξηση της τεκνοποίησης κατά τη διάρκεια του πολέμου με το Ιράκ.

⁷⁴ Γίνεται αναφορά παρακάτω.

Με την πάροδο του χρόνου, εξελίχθηκαν σε γιγαντιαίους οικονομικούς ομίλους της ιρανικής οικονομίας, με έσοδα που αγγίζουν το 20% έως το 40% του εγχώριου ΑΕΠ (Βασιλάκη, 2015:91) καταφέροντας ένα σημαντικό πλήγμα στην οικονομία, καθώς απολαμβάνουν προνομίων, όπως απαλλαγή φορολογίας, κρατικά κονδύλια και εύκολη πρόσβαση σε δημοσιονομικές και νομισματικές πιστώσεις (Saeidi, 2004: 484). Αξίζει δε να σημειωθεί, πως τα περιουσιακά στοιχεία πολλών αντιφρονούντων της Ισλαμικής Δημοκρατίας κατασχέθηκαν και δόθηκαν στα ιδρύματα αυτά, τα οποία λογοδοτούν αυστηρά και μόνο στον Ανώτατο Θρησκευτικό Ηγέτη, χωρίς τη διαμεσολάβηση τρίτων (Bakhtiar, 2007:2).

Ο αριθμός των ιδρυμάτων αυτών σήμερα φαίνεται να αγγίζει τριψήφιο αριθμό και να εμπλέκεται ενεργά σε ένα τεράστιο εύρος δραστηριοτήτων, από την παραγωγή βαμβακιού και κλωστοϋφαντουργίας μέχρι τις ναυτιλιακές γραμμές (Jenkins, 2016:158). Ισχυρότερο εξ αυτών θεωρείται το "Ίδρυμα Απόκληρων και Τραυματιών Πολέμου" που απασχολεί περισσότερους από 200.000 εργαζόμενους και φέρει ως εκτιμώμενη αξία τα 3 δις δολάρια (Shayerah, 2008: 9). Σχεδόν κάθε ιρανική πόλη διαθέτει το δικό της Μπονιγιάντ που συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με τους τοπικούς μουλάδες και παρόλο που έχουν δεχθεί δριμεία κριτική για διαφθορά και σπατάλη, εξακολουθούν να ασκούν ασφυκτική πίεση στον ανίσχυρο ιδιωτικό τομέα συντρίπτοντας κάθε ανταγωνισμό. Το γεγονός ότι τα Μπονιγιάντ δεν εντάσσονται στο Γενικό Λογιστικό Νόμο συνεπάγεται με απουσία οικονομικού ελέγχου και κατ' επέκταση καμία δημοσιοποίηση του προϋπολογισμού τους. Ως εκ τούτου, η ιρανική οικονομία φαίνεται να μετρά σημαντικές απώλειες που θα είχαν αποφευχθεί αν η φορολόγηση εφαρμοζόταν και για τα εν λόγω ιδρύματα ή αν τα ίδια δεν είχαν ενεργό παρουσία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, στους σημαντικότερους τομείς της οικονομίας.

Η επανάσταση οδήγησε στην έμμεση επιβολή ενοποίησης θρησκείας – κράτους, με τον κλήρο να αποφεύγει τεχνηέντως να εφαρμόσει την οικονομική πτυχή των θρησκευτικών εντολών στο πλαίσιο των κυβερνητικών πολιτικών. Καμία κυβέρνηση που ανέλαβε καθήκοντα μέχρι σήμερα δεν επιδίωξε την ανεξάρτητη δράση των Μπονιγιάντ από τους κρατικούς οργανισμούς, ούτε προέβη σε είσπραξη οιοσδήποτε φόρου από τα ιδρύματα ελεημοσύνης (Saeidi, 2009). Σαράντα και πλέον χρόνια από την ίδρυση τους, εξακολουθούν να αποτελούν βασικό πυλώνα στην αύξηση της κοινωνικής κινητικότητας υπέρ της ισλαμικής ιδεολογίας και να απομυζούν υπέρογκα ποσά, που δεν φτάνουν ποτέ σε έναν ήδη επιβαρυσμένο ιρανικό λαό από τις αλλεπάλληλες διεθνείς κυρώσεις.

5.3 Διεθνείς κυρώσεις και οικονομική ασφυξία

Ο όρος κύρωση αποτελεί μια από τις πιο ασαφείς και συγκεκριμένες προσθήκες στα σύγχρονα λεξικά και τη διεθνή πολιτική επιδέχοντας πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους ερμηνείες. Ο David Baldwin, ένας από τους πιο ενδελεχής μελετητές του εν λόγω όρου, σε μια ύστατη προσπάθεια ανάλυσης του, κατέληξε στο συμπέρασμα πως η καλύτερη δυνατή λύση προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση που τον περικλείει, είναι η πλήρης αποφυγή της χρήσης του. Ωστόσο, δεδομένης της χρονίας σύμπλευση του με τις διεθνείς σχέσεις, συμπλήρωσε πως αποτελεί μη βιώσιμη λύση, όπως ακριβώς συμβαίνει και με αντίστοιχα ρευστούς όρους όπως η «τρομοκρατία» και η «ασφάλεια»: έννοιες που κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκαν εργαλειακά και συνδέθηκαν με κράτη ή ομάδες κρατών, όπως η Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν που βρέθηκε αντιμέτωπη σε έναν ημιαμφίδρομο οικονομικό πόλεμο διάρκειας με τις διεθνείς δυνάμεις.

Πάρα ταύτα, ένας από τους πρώτους ορισμούς που του αποδόθηκε ήταν αυτός του Galtung (1967), σύμφωνα με τον οποίο, οι κυρώσεις αποτελούν ενέργειες που τίθενται σε εφαρμογή από έναν ή περισσότερους δρώντες σε βάρος ενός ή περισσότερων αποδεκτών, προκειμένου οι δεύτεροι να συμμορφωθούν με ορισμένους κανόνες, ενώ κατά τον Baldwin (2020) οι οικονομικές κυρώσεις, που θα μας απασχολήσουν περισσότερο στην προκειμένη μελέτη περίπτωσης, περιλαμβάνουν εμπορικές συναλλαγές, αγοραπωλησίες όπλων και οικονομικό αποκλεισμό⁷⁵. Βάσει της εννοιολογικής του προσέγγισης η επιβολή κυρώσεων λειτουργεί ως μοχλός πίεσης σε διεθνείς μηχανισμούς ή μεμονωμένα κράτη (Παπαστάμκος, 1990:44) και προτιμάται ή προηγείται μιας πιθανής στρατιωτικής παρέμβασης. Ο εκάστοτε αποδέκτης ανάλογα το πολιτικοοικονομικό και κοινωνικό κόστος "διορθώνεται" ή διατηρεί την αρχική του στάση επιδιώκοντας να αντισταθμίσει τις απώλειες (Βασιλάκη, 2015 :106). Αν και οι οικονομικές κυρώσεις δεν συνδέονται άμεσα με τη βιαιότητα μιας στρατιωτικής επιχείρησης, στις πλείστες περιπτώσεις αποδεικνύονται, μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα, εξαιρετικά επιζήμιες ιδίως για τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα (Mack&Khan, 2000: 288). Στην περίπτωση του Ιράν οι κοινωνικές επιπτώσεις του οικονομικού αποκλεισμού ήταν ανυπολόγιστες (Βασιλάκη, 2015:107). Το διακύβευμα για την επέκταση του πυρηνικού της προγράμματος, αποδείχθηκε πιο καίριο για την ιρανική ηγεσία (2015:107), που επί σειρά ετών συντηρούσε μερικώς μια συγκρουσιακή διεθνή συμπεριφορά, χωρίς όμως να χάσει το status της περιφερειακής δύναμης (Κουργιώτης, 2019).

---

⁷⁵ Οι οικονομικές κυρώσεις διακρίνονται σε πρωτογενείς και δευτερογενείς. Οι πρώτες απαγορεύουν ή περιορίζουν τις οικονομικές σχέσεις και δραστηριότητες φυσικών προσώπων και οντοτήτων εντός της χώρας έκδοσης, ενώ οι δευτερογενείς επιδιώκουν να εμποδίσουν τις οικονομικές σχέσεις μεταξύ του στοχευμένου κράτους και τρίτων μερών, προκειμένου οι πρωτογενείς να έχουν το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα (Brockmann & Preble, 2021: 5)

5.3.1 Κυρώσεις των Η.Π.Α

Οι πρώτες μονομερείς κυρώσεις που επιβλήθηκαν στην Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν, από τον πάλαι ποτέ στενό σύμμαχό της, χρονολογούνται τον Νοέμβριο του 1979. Η κρίση και μετέπειτα ρήξη που επήλθε μεταξύ των δύο χωρών πυροδοτήθηκε από την κατάληψη της αμερικανικής πρεσβείας στον πυρήνα του Ιράν και την πολύμηνη ομηρία των διπλωματικών στελεχών της. Στις 12 Νοεμβρίου, με βάση τη Διακήρυξη 4702 και του Εκτελεστικού Διατάγματος 12170 που ακολούθησε δύο μέρες αργότερα διά στόματος Τζίμι Κάρτερ, οι ΗΠΑ προέβησαν σε εμπορικό εμπάργκο, δέσμευση τραπεζικών καταθέσεων και λοιπών περιουσιακών στοιχείων που υπάγονταν στη δικαιοδοσία της Ουάσιγκτον, σηματοδοτώντας την αρχή ενός πολυετούς αποκλεισμού, που μακροπρόθεσμα θα καθιστούσε το Ιράν τη χώρα με τις περισσότερες επιβληθείσες κυρώσεις παγκοσμίως⁷⁶. Στις 7 Απριλίου του επόμενου έτους, μια εκ νέου Εκτελεστική Οδηγία⁷⁷ θα επέβαλε οικονομικό αποκλεισμό στις εξαγωγές των ΗΠΑ στην Τεχεράνη, πλην βασικών βιοποριστικών αγαθών⁷⁸, ενώ θα κήρυττε απαγόρευση στο σύνολο των εισαγωγών από την χώρα του Περσικού Κόλπου. Αν και τον Ιανουάριο του 1981 υπήρξε μια βραχύβια περίοδος άρσης των παραπάνω κυρώσεων, εξαιρουμένης της οδηγίας 12170, ακολούθησε μια σειρά εκ νέου κυρώσεων που περιλάμβανε όλους τους παραγωγικούς, εισαγωγικούς και εξαγωγικούς τομείς της χώρας (Βασιλάκη, 2015:108).

Η μάταιη επένδυση στην ανατροπή ή συντριβή του ιρανικού καθεστώτος από τον Ρόναλτ Ρίγκαν μέσω του Σαντάμ Χουσεΐν συνέδραμε καθοριστικά στο να καταστεί η Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν σε θεμέλιο λίθο της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ (Κουργιώτης, 2019). Η επαναλαμβανόμενη ρητορική περί εξαιρετικής απειλής της εθνικής ασφάλειας σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο από την εν λόγω χώρα του Δυτικού Ημισφαιρίου, συντέλεσε στη δαιμονοποίηση του Ιράν και την παγίωση του στον «Άξονα του Κακού»⁷⁹. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί, πως η συστηματική επίκληση στο Ιράν ως «κράτος-παρίας» και οι κυρώσεις που επιστέγαζαν την προκείμενη συλλογιστική χαρακτηρίζονται από εκατέρωθεν καχυποψία⁸⁰. Οι πυρηνικές βλέψεις του Ιράν έγιναν γνωστές μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ενώ οι κυρώσεις χρονολογούνται αμέσως μετά το ξέσπασμα της

⁷⁶ Το 2022, 43 χρόνια μετά, η Ρωσία θα καταλάβει την πρώτη θέση μετά την εισβολή της στη γείτονα χώρα (Wadhams, 2022).

⁷⁷ Η Εκτελεστική Οδηγία 12205, τέθηκε σε εφαρμογή, επίσης, από τον Τζίμι Κάρτερ λίγο πριν παραδώσει τη σκυτάλη στον Ρόναλτ Ρίγκαν.

⁷⁸ Βλ. φάρμακα και τρόφιμα.

⁷⁹ Αντίστοιχος παραλληλισμός έγινε και μεταγενέστερα από τον George Bush, τον πρεσβύτερο.

⁸⁰ Αν και μέχρι σήμερα δεν έχουν υπάρξει τεκμήρια που συνδέουν την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν με την τρομοκρατία, η ίδια από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 κατηγορείται για υποστήριξη στην λιβανέζικη Χεζμπολάν, την παλαιστινιακή Χαμάς και μεταγενέστερα για δημιουργία σιιτικών πολιτοφυλακών στο ιρακινό έδαφος.

Ιρανικής Επανάστασης⁸¹ και παρόλο που η «Κρίση των Ομήρων» τερματίστηκε στις 20 Ιανουαρίου του 1981⁸², οι κυρώσεις διευρύνθηκαν αφαιμάσσοντας βασικές παροχές των Ιρανών. Χαρακτηριστικά το έτος 1984, εν μέσω του οκταετούς πολέμου, απαγορεύτηκαν οι πωλήσεις όπλων και οποιαδήποτε παροχή βοήθειας εξ Αμερικανών στην Τεχεράνη, παρόλο που είχε ήδη γνωστοποιηθεί η χρήση χημικών όπλων από το ιρακινό μέτωπο στη διεθνή κοινότητα.

Τον Οκτώβριο του 1992, το Κογκρέσο των ΗΠΑ εγκρίνει νόμο στο πλαίσιο της Πράξης για τη Μη διάδοση των Πυρηνικών Όπλων σε Ιράν – Ιράκ, δηλώνοντας πως η πολιτική της Ουάσιγκτον είναι να αντιτίθεται σε οποιαδήποτε μεταφορά αγαθών ή τεχνολογίας που θα μπορούσε να συμβάλλει στην απόκτηση πυρηνικών, χημικών ή προηγμένων συμβατικών όπλων⁸³ στις εν λόγω χώρες (Kuman, 2018). Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο Μπιλ Κλίντον⁸⁴, κατά την πρώτη θητεία του ως Αμερικανός πρόεδρος εκδίδει Διατάγμα, βάσει του οποίου επιδιώκει να τιμωρήσει πάσης φύσεως πρόσωπα ή οντότητες που επιδίδονται σε επενδύσεις στην ιρανική πετρελαϊκή βιομηχανία επιβάλλοντας κυρώσεις σε ξένες εταιρίες που επενδύουν ετησίως ποσό μεγαλύτερο των 20 εκατομμυρίων δολαρίων στον ενεργειακό τομέα του Ιράν⁸⁵. Ως συνακόλουθο, οι αγοραστές πετρελαίου του Ιράν, πλην των ΗΠΑ, θα διακόψουν ή θα περιορίσουν τις αγορές λόγω των κυρώσεων που εφαρμόζονται σε εταιρίες που χρησιμοποιούν το αμερικανικό τραπεζικό σύστημα, με τη χώρα να βρίσκεται σε έναν συνεχή αγώνα προσέλκυσης ξένων επενδυτών⁸⁶ (Cooper, 2018). Κατά Αμερικανό πρόεδρο, οι σύμμαχοι της Αμερικής δεν επιτρέπεται να συναλλάσσονται με χώρες που υπό το φως του ήλιου κάνουν εμπόριο μαζί τους και κατά τη δύση του,

---

⁸¹ Το πυρηνικό πρόγραμμα συνδυαστικά με την ενίσχυση της τρομοκρατίας ήταν αυτά που οδήγησαν στην πολυετή διαμάχη των δύο χωρών.

⁸² Βλ. Συμφωνία του Αλγερίου.

⁸³ Το πετρελαϊκό εμπάργκο προσπάθησε να στερήσει από το Ιράν κεφάλαια που θα μπορούσαν να εκτραπούν σε χορηγούς τρομοκρατίας ή προώθηση όπλων μαζικής καταστροφής.

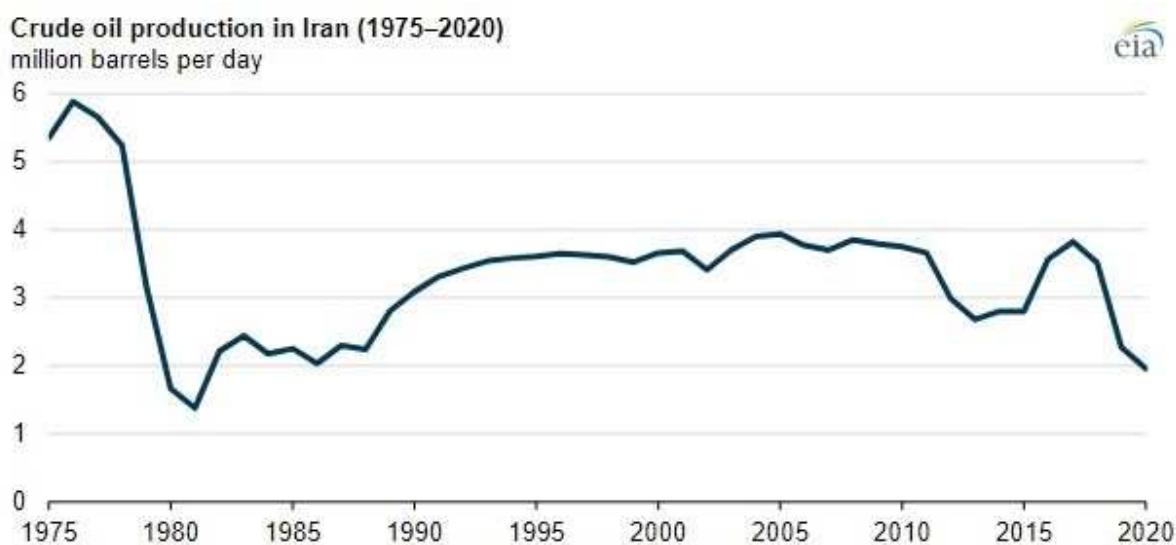
⁸⁴ Ο ίδιος, σε ομιλία του, χαρακτηρίζει το Ιράν και την –τότε- Κανταφική-Λιβύη δύο από τους πιο επικίνδυνους εχθρούς της παγκόσμιας τρομοκρατίας.

⁸⁵ Ο Ιρανός πρόεδρος, Ακμπάρ Χασεμί Ραφσανζανί, στην προσπάθειά του να αναθερμάνει τους δεσμούς της χώρας με τις Η.Π.Α, θα προσφέρει συμβόλαιο δισεκατομμυρίων στην αμερικανική πετρελαϊκή εταιρία Coscopo χωρίς, ωστόσο, να ευδοκιμήσει, αφού θα μπλοκαριστεί από την κυβέρνηση Κλίντον (Esfandiari & Bakhas, 2017). Οι οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε και μερικώς πέτυχε, δεν συνδέονταν με αντίστοιχες πολιτικές αλλαγές στην οποίες διακατέχονταν από επιφυλακτικότητα (2017). Αντίστοιχη υπήρξε και η στάση του προεδρικού διαδόχου του, Μοχάμεντ Χοταμί: αμφότεροι προσέγγισαν την εξωτερική πολιτική τοποθετώντας σε προτεραιότητα το εθνικό συμφέρον και δευτερευόντως τα κληρικά προστάγματα (Ζιώγας, 2020:82). Ωστόσο, η πολιτιστική και πολιτική κληρονομιά του Χομεϊνί αποδείχθηκε το πιο βασικό εμπόδιο (2020:82).

⁸⁶ Με τον εν λόγω νόμο εισάγονται για πρώτη φορά δευτερογενείς κυρώσεις στο Ιράν, που σκοπό έχουν να γονατίσουν την ιρακινή οικονομία και ως εκ τούτου να την καταστήσουν ακίνδυνη (Brockmann & Preble, 2021: 4). Τα υπέροργκα, ωστόσο, αποθέματα που διαχειριζόταν η National Iranian Oil Co συνέτελεσαν σημαντικά στο να παραμείνει η χώρα σε έναν από τους μεγαλύτερους παραγωγούς πετρελαίου παγκοσμίως.

υποθάλλουν τρομοκράτες (Michell, 1996:6). Ωστόσο, η ΕΕ⁸⁷ που τα προσεχή χρόνια θα επιβάλει, επίσης, κυρώσεις στην Τεχεράνη⁸⁸, καταδικάζει το μέτρο και επικαλείται την αμφισβήτησή του στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου⁸⁹.

Πάρα τις εν λόγω κυρώσεις, όμως, η συνεχή άνοδος των πετρελαϊκών τιμών και των αντίστοιχων εσόδων από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 (Γράφημα 5.2) τροφοδοτούν τα ταμεία του κράτους - εισοδηματία επιτρέποντας στη χώρα αφενός να διατηρήσει την περιφερειακή της δύναμη και αφετέρου να αποφύγει δομικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες θα βελτιώσουν τις οικονομικές συνθήκες των πολιτών της (Kian - Thiebaut, 2006:19). Η σκόπιμη αποφυγή διαρθρωτικών οικονομικών αλλαγών εξυπηρετεί τα συμφέροντα των μονοπωλιακών δομών⁹⁰ που το 2001 καταφέρνουν να δημιουργήσουν πλεόνασμα που ανέρχεται σε εκατομμύρια δολάρια ενισχύοντας την παραοικονομία στην οποία απασχολείται το 1/3 του πληθυσμού (2006:19). Παρά τις δεκαετίες κυρώσεων και τις περιορισμένες επενδύσεις, το Ιράν παραμένει ένας από τους μεγαλύτερους παραγωγούς πετρελαίου, καταλαμβάνοντας την όγδοη θέση⁹¹ σε παγκόσμιο επίπεδο και την τέταρτη στον ΟΠΕΚ.

Γραφημα 5.2. Πηγή: U.S Energy Information Administration, Short –Term Energy Outlook (STEO)

⁸⁷ Η Γαλλία υπήρξε ιδιαίτερα καυστική ως προς το εν λόγω Διάταγμα, γεγονός που προέκυπτε από τις επενδυτικές κινήσεις κολοσσιαίων γαλλικών εταιριών στα ιρανικά πετρελαϊκά εδάφη.

⁸⁸ Αναλύεται εκτενέστερα στη συνέχεια.

⁸⁹ Οι κυρώσεις δεν εφαρμόζονται μέχρι το 2010, λόγω των αντιδράσεων από την ΕΕ.

⁹⁰ Βλ. ιδρύματα, έμποροι παζαριών κ.λπ

⁹¹ Οι ΗΠΑ, η Σαουδική Αραβία, η Ρωσία, ο Καναδάς, το Ιράν, η Κίνα τα ΗΑΕ κατέχουν πιο υψηλή θέση στην παραγωγή πετρελαίου.

Όπως παρατηρείται και στο άνωθεν γράφημα, η χώρα εξερχόμενη από μια βεβαρημένη περίοδο από τον οκταετή πόλεμο με τον Ιράκ και τις διεθνείς κυρώσεις, παρουσιάζει σημαντική πτώση στην παραγωγή πετρελαίου, η οποία αρχίζει σταδιακά να ανακάμπτει, χωρίς ωστόσο, να καταφέρει να φτάσει ποτέ τα ποσοστά επί Σάχη εποχής, μέχρι το 2015. Το καλοκαίρι του εν λόγω έτους, αμφότερες πλευρές πίστευαν ότι μια νέα περίοδος συνεργασίας θα ανέτειλε (Κουργιώτης, 2019). Κατόπιν πολύωρων διαπραγματεύσεων, ο χαρισματικός διπλωμάτης Μοχάμεντ Ζαρίφ ανακοινώνει ότι σε ένα κοινό πλαίσιο συνεννόησης και αμοιβαίων υποχωρήσεων, το P5 + 1⁹² υπογράφει το Κοινό Συνολικό Σχέδιο Δράσης (JCPOA)⁹³. Η συμφωνία περιλαμβάνει τον περιορισμό του ιρανικού πυρηνικού προγράμματος, προσφέροντας ως αντάλλαγμα μια σημαντική χαλάρωση των κυρώσεων από μέρους της κυβέρνησης Ομπάμα, του ΟΗΕ και της ΕΕ. Στις 20 Ιουλίου, έξι μόλις μέρες μετά τη συμφωνία, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ εγκρίνει ομόφωνα το ψήφισμα 2231 (Kuman, 2018).

Η Συμφωνία, ωστόσο, θα αποδειχθεί βραχύβια, καθώς η εκλογή του Ντόναλντ Τράμπ στην αμερικανική ηγεσία, θα οδηγήσει στη μονομερή αποχώρηση των ΗΠΑ και την επαναφορά των κυρώσεων⁹⁴ τον Μάιο του 2018⁹⁵. Η απόσυρση της Ουάσιγκτον και η «πολιτική της μέγιστης πίεσης» που θα ασκήσει, θα καταδικαστεί από τα συμβαλλόμενα μέλη, ενώ θα καλλιεργήσει –προσωρινά- πιο προνομιακές οικονομικές και πολιτικές σχέσεις ανάμεσα στο Ιράν με την Κίνα και τη Ρωσία (Ζιώγας, 2020:81).

5.3.2 Κυρώσεις των Ηνωμένων Εθνών και της ΕΕ

Οι πολυετείς κυρώσεις που επιβάρυναν και εξακολουθούν να επιβαρύνουν την ιρανική κοινωνία δεν περιορίστηκαν αυστηρά στην πολυπληθή χώρα του Ατλαντικού, αλλά επεκτάθηκαν στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών· το εν λόγω Συμβούλιο επιβάλλει κυρώσεις στην περίπτωση που κάποιος διεθνής δρών απειλεί τη δημόσια ασφάλεια και ειρήνη (Βασιλάκη, 2015:110) ή προχωρεί σε ενέργειες που κρίνονται ως επιθετικές. Βάσει του άρθρου 40, το ίδιο είναι υπεύθυνο να εμποδίσει την ενδεχόμενη επιδείνωση μιας

---

⁹² Τη Συμφωνία των 5 + 1 δυνάμεων αποτελούν οι ΗΠΑ, η Ρωσία, η Κίνα, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία και η Γερμανία.

⁹³ Το “Joint Comprehensive Plan of Action” αποτέλεσε σημαντική διπλωματική επιτυχία για το Ιράν.

⁹⁴ Ο Αμερικανός πρόεδρος επικαλείται αποδεικτικά στοιχεία για μη τήρηση της συμφωνίας από μέρους του Ιράν, ενώ κάνει λόγο για καταστροφική σύμπραξη με χώρα που ηγείται την τρομοκρατίας.

⁹⁵ Αν και αρχικά θα επιτραπεί η εξαγωγή ιρανικού πετρελαίου σε οχτώ συνολικά χώρες συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας και της Ιταλίας, στη συνέχεια θα ακυρωθεί με ανακοίνωση του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών, Μάικ Πομπέο, οδηγώντας το Ιράν σε οικονομική ασφυξία.

κατάστασης, αφού προβεί στις απαραίτητες συστάσεις ή καλέσει τα ενδιαφερόμενα μέλη να συμμορφωθούν με τα αναγκαία μέτρα (UN Security Council, 2006).

Τα ψηφίσματα τα οποία εξέδωσε το Συμβούλιο Ασφαλείας χρονολογούνται στα μέσα του 2000. Βάσει του ψηφίσματος 1696, που εκδόθηκε το 2006, όλα τα κράτη οφείλουν να εμποδίσουν τη μεταφορά αγαθών που θα μπορούσαν να ενισχύσουν το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν (European Council). Ένα χρόνο αργότερα, ο ΟΗΕ απαντώντας στην αποτυχία της Τεχεράνης να αλλάξει πλεύση ως προς την αναστολή εμπλουτισμού ουρανίου, εγκρίνει ομόφωνα το Ψήφισμα 1737 αυστηροποιώντας τις ήδη υπάρχουσες κυρώσεις. Τα κράτη καλέστηκαν να δεσμεύσουν τα κεφάλαια και τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία που βρίσκονταν στην επικράτεια τους, ενώ μέχρι το 2016 επιβάλλονταν διαδοχικά κυρώσεις που περιλάμβαναν πάγωμα των περιουσιακών στοιχείων, εμπάργκο οπλικών συστημάτων, ταξιδιωτικούς περιορισμούς⁹⁶ και απαγόρευση δοκιμών των βαλλιστικών πυραύλων· καμία κύρωση, ωστόσο, δεν θα σχετιζόταν με τον πετρελαϊκό τομέα⁹⁷ και όλες στο σύνολο τους είχαν στόχο την αναχαίτιση του πυρηνικού προγράμματος.

Πέραν όμως των Ηνωμένων Εθνών, το έτος 2007, στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Ασφάλειας, η ΕΕ, θέτει σε εφαρμογή μια σειρά περιοριστικών μέτρων συμπλέοντας πλήρως με την απόφαση 1737 που έχει προηγηθεί από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Οι κυρώσεις στόχευαν σε άτομα, εταιρείες και τομείς που εμπλέκονταν άμεσα με το πυρηνικό πρόγραμμα και είχαν άμεση ισχύ⁹⁸. Μια πενταετία αργότερα, ο ευρωπαϊκός πυρήνας θα εγκρίνει την απαγόρευση στις εισαγωγές πετρελαίου κατά των εταιριών που συναλλάσσονταν με την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν καθώς και το εμπόριο χρυσού, διαμαντιών, πολύτιμων μετάλλων και ειδών διπλής χρήσης (Brockmann & Preble, 2021:7). Το πιο ισχυρό, ωστόσο, πλήγμα που θα δεχθεί η ιρανική οικονομία και κατ' επέκταση η ιρανική κοινωνία είναι η επιβολή τομεακών και χρηματοοικονομικών κυρώσεων που στόχευαν στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Η απομόνωση της από το σύστημα SWIFT⁹⁹, τον κύριο πάροχο χρηματοοικονομικών πληροφοριών συνεπάγονταν με πάγωμα των διατραπεζικών συναλλαγών και ως εκ τούτου αποσύνδεση όλων των ιρανικών τραπεζών ή ιδρυμάτων που είχαν οριστεί από την ΕΕ. Ο εν λόγω αποκλεισμός επέφερε σοβαρές ανησυχίες για τις συνακόλουθες ανθρωπιστικές επιπτώσεις, καθώς μεγάλο μέρος των Ιρανών

---

⁹⁶ Το εν λόγω μέτρο λειτούργησε ως απάντηση στις σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Ιράν.

⁹⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/?ctype=iran&cbtype=iran

⁹⁸ Η ΕΕ διέυρνε τον κατάλογο της με επιπλέον πρόσωπα και οντότητες, ενώ δρομολόγησε στοχευμένα μέτρα που υπερέβαιναν εκείνα που είχε ορίσει το Συμβούλιο Ασφαλείας (Brockmann & Preble, 2021: 7). Η σύναψη του JCPOA θα είναι αυτό που θα τερματίσει τις εν λόγω κυρώσεις.

⁹⁹ Κοινότητα για την Παγκόσμια Διατραπεζική Οικονομική Επικοινωνία

θα στερηθεί βασικών αγαθών και αναγκαίου ιατρικού εξοπλισμού. Κατά την ολοκλήρωση του ενδιάμεσου Κοινού Σχεδίου Δράσης το 2013, η ΕΕ θα άρει τις χρηματοοικονομικές κυρώσεις που σχετίζονταν με την επέκταση της πυραυλικής τεχνολογίας (European Council, 2016), όχι όμως και εκείνες που συνδέονται με τα αναπτυσσόμενα ανθρώπινα δικαιώματα και παρόλο που θα υπάρξουν ενδιάμεσοι περίοδοι δυνητικής οικονομικής ανάκαμψης, οι δομικές και διαρθρωτικές στρεβλώσεις που διακρίνουν το οικονομικό σύστημα δεν θα επιφέρουν τις προσδοκώμενες αλλαγές.

5.4 Άτυπη οικονομία

Η οικονομία αποτελεί ένα περίπλοκο σύστημα αλληλένδετων δραστηριοτήτων παραγωγής και ανταλλαγής και καθορίζει τον τρόπο κατανομής των διαθέσιμων πόρων μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων. Το επίσημο τμήμα της αντιπροσωπεύει δραστηριότητες που διακρίνονται από διαφάνεια και καταγραφή στους λογαριασμούς (Pilehvar, 2020:778) με την κυβέρνηση να έχει πλήρη γνώση των τομέων δικαίου των συμβάσεων, του εταιρικού και εργατικού δικαίου και της φορολογίας (United Nation, ESCWA), ωστόσο, όπως όλες οι εθνικές οικονομίες, έτσι και στην περίπτωση του Ιράν, στο εσωτερικό του εδράζεται και το ανεπίσημο τμήμα της, γνωστό και ως άτυπη ή γκρίζα οικονομία. Εν προκειμένω, ο άτυπος τομέας έχει αναπτυχθεί κατά κύριο λόγο εξαιτίας των μακροχρόνιων κυρώσεων¹⁰⁰ και του δαιδαλώδους ρυθμιστικού περιβάλλοντος που οδηγεί σε μη νόμιμες δραστηριότητες, η προστιθέμενη αξία των οποίων δεν λαμβάνεται υπόψη (Maddah & Noe, 2012). Υπολογίζεται πως περισσότερο από το 1/3 της ιρανικής οικονομίας εντάσσεται στους κόλπους του ανεπίσημου τομέα, παρέχοντας, οικονομικές ευκαιρίες στα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα, που εξαιτίας της ανόδου του πληθωρισμού, της συνεχόμενης υποτίμησης του ιρανικού νομίσματος που λειτουργεί ως απόρροια του πρώτου και της εσωτερικής κακοδιαχείρισης, έχει τεθεί στο περιθώριο.

Οι επιβληθείσες κυρώσεις, αν και καθοριστικές για την οικονομία του Ιράν, δεν αποτελούν τον μοναδικό μοχλό ανάπτυξης της παραοικονομίας. Το λαθρεμπόριο, η διαφθορά, η άτυπη στέγαση και η υποαπασχόληση αυξάνονται με ραγδαίους ρυθμούς, τοποθετώντας στην ανομία ένα τεράστιο εργατικό δυναμικό. Αν και είναι δύσκολο να προσδιοριστούν οι δείκτες στο ανεπίσημο τμήμα της οικονομίας, καθώς είναι διαρκώς μεταβαλλόμενοι, πρόσφατες εκτιμήσεις του Υπουργείου Οικονομικών Υποθέσεων έφεραν στο προσκήνιο στοιχεία που καταδεικνυαν πως το ποσοστό που εντάσσεται εντός του, σκαρφαλώνει στο 37% (Khajehpour, 2020:12), γεγονός που συνεπάγεται με κάτι λιγότερο από

---

¹⁰⁰ Οι κυρώσεις προκαλούν ημερήσιες απώλειες που ανέρχονται στα 133 εκ. δολάρια (DiPaola & Arnsdorf, 2012).

τον μισό ενεργό πληθυσμό. Τα περιορισμένα έσοδα από τις πετρελαϊκές εξαγωγές¹⁰¹, λόγω των κυρώσεων, εκτιμάται πως ανέρχονται στα 2 δις δολάρια, ενώ οι θέσεις εργασίας που εξανεμίζονται λόγω της επικρατούσας παραοικονομίας αγγίζουν τις 200.000 (2020:12), μαστίζοντας, ως επί τον πλείστον, τις πιο παραγωγικές ηλικίες.

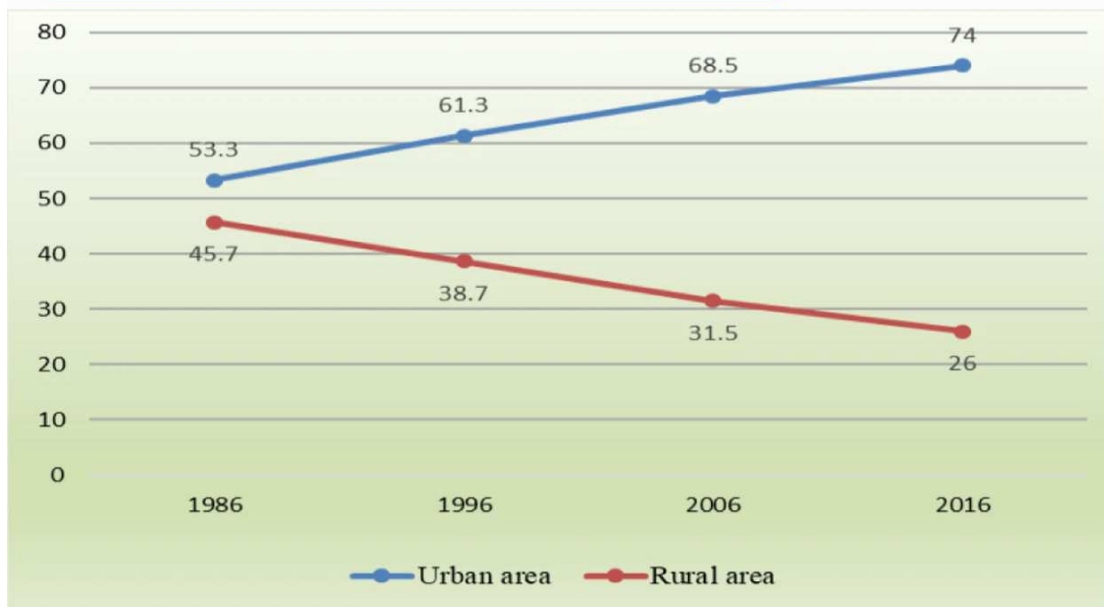
Κατά τα λεγόμενα του Morrison (2018) οι αναπτυσσόμενες χώρες, όπως η Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν, έλκονται από την άτυπη οικονομία εξαιτίας της απροθυμίας της κυβέρνησης να υποστηρίξει τις συνθήκες ανάπτυξης. Ο άτυπος αυτός τομέας αναπτύσσεται παράλληλα με τον επίσημο, γεγονός που απορρέει από την εισοδηματική ψαλίδα ανάμεσα σε αστικές και αγροτικές κοινότητες. Η μαζική μετακίνηση των αγροτικών πληθυσμών στα περίχωρα των μητροπόλεων (Γράφημα 5.3) και δη στην Τεχεράνη¹⁰², είχαν ως αποτέλεσμα, ελλείψει στρατηγικών ανάπτυξης και απασχόλησης, την εκτόξευση της παραοικονομίας: η προκληθείσα αστικοποίηση επέφερε ταξική διαίρεση, πόλωση του κεφαλαίου και οικονομική διχοτόμηση (Pilehvar & PourAhman, 2004) με εκ νέου διαμορφώσεις στα κοινωνικοοικονομικά θεμέλια των πόλεων και τροποποιήσεις στον πληθυσμιακό χάρτη¹⁰³. Σύμφωνα με το Κέντρο Στατιστικής του Ιράν (2019) η συντριπτική πλειονότητα των εσωτερικών μεταναστών είναι εργαζόμενοι μεταξύ 20 έως 29 ετών, με τη χαμηλή τους ειδίκευση να τους ωθεί στην υποαπασχόληση και το βιοτικό επίπεδο που αυτή συνεπάγεται. Το κόστος, ωστόσο, δεν περιορίζεται αμιγώς σε μια γκρίζα οικονομία, αλλά επεκτείνεται και στον κοινωνικό τομέα της χώρας, με εκατομμύρια Ιρανούς να μην διαθέτουν κοινωνική ασφάλιση και ως εκ τούτου να είναι μη ορατοί από το σύστημα υγείας.

---

¹⁰¹ Αξίζει να σημειωθεί πως οι Φρουροί της Επανάστασης, ελέγχοντας ένα σημαντικό μέρος της πετρελαϊκής βιομηχανίας, χρησιμοποιούνε τα ΗΑΕ ως μέσο παράκαμψης των κυρώσεων (Thaler, 2010:59).

¹⁰² Άλλες αστικές πόλεις που υπήρξε έντονη μετανάστευση από την ύπαιθρο αποτελούν η Ταμπρίζ, η Μασχάντ και το Ισφαχάν.

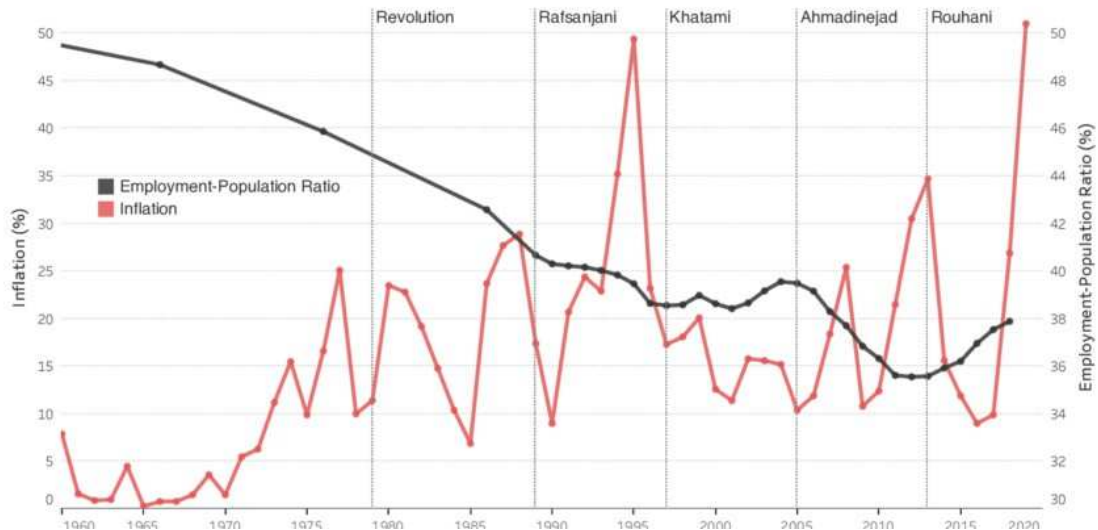
¹⁰³ Η εφαρμογή προγραμμάτων εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης που διοχέτευσαν ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στις μητροπόλεις, χρονολογείται τη δεκαετία του 1960. Η κατασκευή βιομηχανιών στα περίχωρα του αστικού ιστού προσέλκυσε το εργατικό δυναμικό της υπαίθρου εκτοξεύοντας τα ποσοστά πληθυσμιακής μετατόπισης.

Γράφημα 5.3. Πηγή: *Journal of the Knowledge Economy* “Τα ποσοστά αλλαγών των αστικών και αγροτικών πληθυσμών”

Όπως καταδεικνύει η γραφική αναπαράσταση 5.3, ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε εντός μια τριανταετίας κατά 20 ποσοστιαίες μονάδες, εν αντιθέσει με τον αγροτικό που μειώθηκε αντιστοίχως μέχρι το έτος 2016. Εξίσου αλματώδης ήταν και η αύξηση του συνολικού πληθυσμού, καθώς από το 1980, η χώρα διπλασίασε τον πληθυσμό της, με την τελευταία απογραφή του 2022 να αριθμεί περί τα 88 εκατομμύρια.

Οι επιπτώσεις των διαδοχικών κυρώσεων που επέβαλε η διεθνής κοινότητα συνδυαστικά με την εσωτερική διαχείριση του κλήρου επηρέασαν δραματικά την κοινωνική συνθήκη της χώρας: αν και στις πλείστες περιπτώσεις, στόχευαν στον ενεργειακό τομέα, που αποτελεί τον βασικό οικονομικό πόρο, επηρέασαν και τους επιμέρους τομείς του. Η παρεμπόδιση εμπορίου και ως εκ τούτου η πρόσβαση των πολιτών σε ομάδες αγαθών που σχετίζονται με τη δημόσια υγεία και τα βιοποριστικά είδη (Brockmann & Preble, 2021:11) μεγιστοποίησε τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα μιας μεγάλης μερίδας πληθυσμού, που ταυτόχρονα μάχονταν με τον αυξημένο πληθωρισμό και ως εκ τούτου την πτώση της αγοραστικής του δύναμης, το υπάρχον χαμηλό βιοτικό επίπεδο και την ανεργία (Γράφημα 5.4).

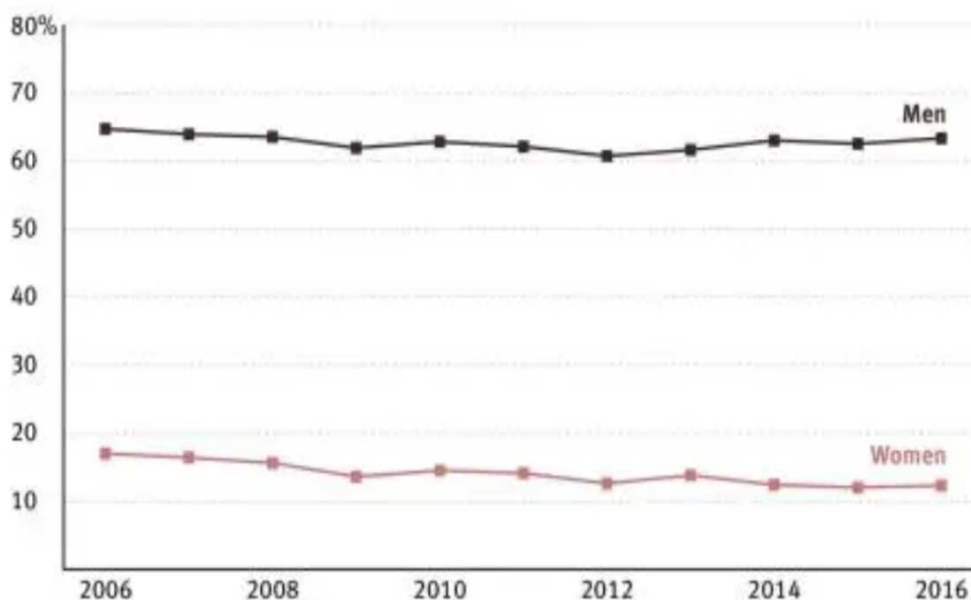
Γράφημα 5.4. Πηγή:Stanford Iran 2040 Project "Inflation and Employment-to-Population Ratio

Οι έντονες διακυμάνσεις που παρουσιάζει ο πληθωρισμός στο Ιράν, όπως αναπαρίσταται και στο Γράφημα 5.4, διαμορφώνονται αφενός από την επιβολή και άρση των κυρώσεων, αλλά και από μια σειρά άλλων παραγόντων, όπως η εσωτερική πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης. Το καθολικό πρόγραμμα ενεργειακών επιδοτήσεων που εισήγαγε ο Μαχμούτ Αχμαντινετζάντ, κατά την οκταετή του θητεία¹⁰⁴, πυροδότησε σταδιακά τον πληθωρισμό, κατέστησε το Ιράν ένα εξαιρετικά ενεργοβόρο κράτος και μακροπρόθεσμα αποδείχθηκε αλυσιτελής. Η έλλειψη επιλεξιμότητας στο σχέδιο επιδοτήσεων είχε ως συνέπεια να πληγεί σημαντικά ο φτωχότερος πληθυσμός και να ευνοηθούν οι πιο εύπορες οικογένειες¹⁰⁵ αμβλύνοντας το χάσμα της κοινωνικής δικαιοσύνης, το οποίο διακήρυττε ότι θα εξαλείψει (Guardian, 2015). Τα κέρδη ρεκόρ που κατεγράφησαν στις τιμές του αργού πετρελαίου κατά την προεδρία του, δαπανήθηκαν σε δωρεές και σε χρηματοδότηση λαϊκιστικών πολιτικών, την ίδια στιγμή που η χώρα αντιμετώπιζε έναν νέο γύρο δυτικών κυρώσεων. Με την αλλαγή της προεδρικής σκυτάλης το 2013, τερματίστηκε το καθεστώς των επιδοτήσεων, γεγονός που, επίσης, είχε τεράστιο κοινωνικό αντίκτυπο: το κόστος διαβίωσης σε βασικά είδη, όπως τα τρόφιμα, το νερό και ο ηλεκτρισμός, πολλαπλασιάστηκε και τροφοδότησε μια εκ νέου αύξηση του πληθωρισμού (Βασιλάκη, 2015:98 -99).

¹⁰⁴ 2005-2013.

¹⁰⁵ Η μετέπειτα κυβέρνηση Ροχανί, έκανε επανειλημμένες εκκλήσεις προς της ευκατάστατες οικογένειες να αρνηθούν το δρομολογημένο επίδομα. Ωστόσο, μόνο 2,4 εκατομμύρια από τον συνολικό πληθυσμό του Ιράν είχε εξαιρεθεί.

Εξίσου κομβικό σημείο για τη μετεπαναστατική πολιτική αποτέλεσε και η αδυναμία των κυβερνήσεων να αναδιαρθρώσει την αγοράς εργασίας: η ίδια χαρακτηρίζεται από υψηλή ανεργία και χαμηλά ποσοστά συμμετοχής, ιδιαίτερα όσον αφορά τον νεότερο γυναικείο πληθυσμό. Σύμφωνα με έρευνα του LFS¹⁰⁶ το ποσοστό ανεργίας καταγράφει ανοδική πορεία και για τα δύο φύλα, ωστόσο οι γυναίκες φαίνεται να πλήττονται περισσότερο, παρόλο που οι συνολικοί δείκτες καταγράφουν μικρότερη διακύμανση. Στο μετεπαναστατικό Ιράν, οι εργοδότες αποφεύγουν να εντάξουν τις γυναίκες στο δυναμικό τους, γεγονός που έχει αποθαρρυντική επίδραση στην αναζήτηση εργασιακών ευκαιριών (Mollahosseini, 2008 :160). Οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί κανόνες που θεσπίστηκαν μετά την επανάσταση του 1979 και τον οκταετή πόλεμο, ενθάρρυναν τις γυναίκες να περιορίσουν τις οικονομικές τους δραστηριότητες, καθώς οι δημόσιες πολιτικές έκαναν λόγο για προτεραιότητα στην εξασφάλιση θέσεων εργασίας του άρρενα πληθυσμού (Alaedini & Razani, 2005). Τριάντα χρόνια αργότερα, περισσότερο από το 50% των θηλέων είναι απόφοιτες τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ωστόσο η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό ανέρχεται μόλις στο 17% (Γράφημα 5.5). Μετά την άνοδο του πολιτικού Ισλάμ στην εξουσία, οι αρχές αναίρεσαν την πρόοδο που είχε σημειωθεί, βάσει της νομοθεσίας του 1976 για την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων και υιοθέτησαν προηγούμενες νομικές διατάξεις (Human Rights Watch, 2017) που περιχαράκωναν τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές ελευθερίες των γυναικών.

Γράφημα 5.5. Πηγή: Human Rights Watch 'Economic Participation in Iran since 2006

¹⁰⁶ Έρευνα εργατικού δυναμικού.

Το Ιράν, αν και εξακολουθεί να διαθέτει τη δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία στη Μέση Ανατολή, με το πετρέλαιο να αποφέρει το 18% του ΑΕΠ ετησίως, προσκρούει στον τρέχοντα εξαγωγικό περιορισμό του (Khajehpour, 2020 :6). Η μείωση της ικανότητας να εξάγει αργό πετρέλαιο έχει προκαλέσει, μεταξύ άλλων, αδυναμία οικονομικής ανάκαμψης και παρακώλυση της βιοτικής ευημερίας (Azodi, 2019). Ωστόσο, φαίνεται πως ακόμα και σε περιόδους που οι κυρώσεις ήταν περιορισμένες και το κράτος εξοικονομούσε σημαντικά κέρδη από τις υψηλές τιμές του πετρελαίου δεν κατάφερε, λόγω των νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών των εκάστοτε κυβερνήσεων, να βελτιωθεί το βιοτικό επίπεδο και να κερδηθεί το περί οικονομικής ασφάλειας διακύβευμα για τους Ιρανούς πολίτες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ηθική αγανάκτηση, συνδυαστικά με μια σειρά πολιτικών και πολιτιστικών στρεβλώσεων που βίωνε μια μεγάλη μερίδα του ιρανικού πληθυσμού κατά την μοναρχική περίοδο, την ώθησε στο να υπερβεί εαυτό, να ξεχυθεί στους δρόμους της Τεχεράνης απορρίπτοντας τις μέχρι τότε κοινωνικές συμβάσεις και να διεκδικήσει μια εκ νέου συνθήκη. Ωστόσο, το τίμημα της κοινωνικής επανάστασης που ακολούθησε, απεδείχθη εξαιρετικά υψηλό και η νέα τάξη πραγμάτων πολύ διαφορετική από την προσδοκώμενη. Η κηδεμονία της επανάστασης από τον μειοψηφικό κλήρο, επέφερε την καθολική διείσδυση του σε όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, μέσω ενός κοινωνικό – πολιτικού μοντέλου οργάνωσης υπό το λάβαρο του σιιτικού Ισλάμ. Το μετεπαναστατικό πολιτικό σύστημα περιλάμβανε τη σύζευξη κλήρου και κράτους με μια σειρά μεταρρυθμίσεων που οδήγησε, εν πολλοίς, σε κληρικό συγκεντρωτισμό, σηματοδοτώντας ριζικές αλλαγές στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας.

Η εγκαθίδρυση του πολιτικού Ισλάμ ξεκινά με δύο δυναμικές συγκρούσεις εσωτερικά και εξωτερικά. Το ίδιο θα ηγηθεί ενός πανισλαμικού καλέσματος, προωθώντας την επανάσταση ως εξαγωγίμο προϊόν, σε μια προσπάθεια να συσπειρώσει τους απανταχού μουσουλμάνους και να μεγιστοποιήσει την περιφερειακή του ισχύ. Ωστόσο, η εν λόγω πολιτική του συλλογιστική, της οποίας η απήχηση θα κινητοποιήσει ως έναν βαθμό τα ευήκοα ώτα, θα επιφέρει τις πρώτες τομές με την Δύση, αλλά και με τις σουνιτικές μοναρχίες του Κόλπου. Οι Η.Π.Α φοβούμενες μια περιφερειακή αστάθεια, σε συνδυασμό με τις κατηγορίες για υποστήριξη και εκπαίδευση τρομοκρατικών οργανώσεων, θα επιβάλουν το πρώτο οικονομικό εμπάργκο, που θα αποτελέσει την αρχή μιας σειράς πολυετών αποκλεισμών στον ενεργειακό και τραπεζικό τομέα, ενώ οι χώρες του Περσικού κόλπου αντίστοιχα, θα την απομονώνουν φοβούμενες μια πιθανή αλλαγή σκυτάλης της ισλαμικής πρωτοκαθεδρίας.

Η χώρα που κατά την άνοδο του Αγιατολάχ Χομεϊνί θα εισάγει μια ευρεία ισλαμοποίηση, θα οδηγηθεί σε αιματηρή σύγκρουση με το όμορο Ιράκ, που υποστηριζόμενο από τις δυτικές και αραβικές δυνάμεις, θα εξαπολύσει μια επίθεση πλήρους κλίμακας, κάνοντας χρήση νευροτοξικών παραγόντων, εντός ιρανικού αστικού ιστού. Ως εκ τούτου, η Τεχεράνη έρχεται αντιμέτωπη με σοβαρούς εσωτερικούς και εξωτερικούς κλυδωνισμούς, καθώς δεν μετρά απώλειες μόνο σε ανθρώπινο δυναμικό, αλλά και ανυπολόγιστες υλικές ζημιές σε μια περιχαρακωμένη οικονομία από το πετρελαϊκό εμπάργκο των Η.Π.Α. Τα τραύματα που θα καταφέρει σε ανθρωπιστικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο ο οκταετής

πόλεμος, θα ωθήσει τους Ιρανούς στην αναζωπύρωση ενός ισχυρού αποτρεπτικού πλέγματος, το οποίο θα περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο την ανάπτυξη βιομηχανίας πυραύλων. Οι μετέπειτα προθέσεις της χώρας για εμπλουτισμό ουρανίου και κατ' επέκτασιν την ανάδειξη της ως πυρηνική δύναμη, συνδυαστικά με την ένταξη της στον Άξονα του Κακού θα την μετατρέψει σε θεμέλιο λίθο της εξωτερικής πολιτικής ατζέντας αρκετών εκ των δυτικών χωρών.

Ωστόσο, η διαμορφωθείσα πολιτική, οικονομική και κοινωνική συνθήκη του σημερινού Ιράν φαίνεται πως είναι απόρροια σύνθετων παραγόντων. Επιχειρώντας να αξιολογήσουμε τομεακά τις επιπτώσεις της, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως σε πολιτικό επίπεδο, το θεοκρατικό πολιτειακό σύστημα εμπεριέχει σοβαρές αμφισβητήσεις. Η διάχυση του κλήρου σε όλες τις εξουσιαστικές δομές, τα διαπιστευτήρια νομιμοποίησης μέσω του Συντάγματος του 1979 και η έλλειψη δημοκρατικών διαδικασιών, έχουν δημιουργήσει ένα μοντέλο οργάνωσης που κινείται εντός και γύρω από την θρησκεία, ευνοώντας συστηματικά τους άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενους με αυτή. Αν και παρατηρείται μια υποβόσκουσα διαμάχη για την εξουσία, με ορισμένους εκ των προέδρων, όπως ο Χαταμί να επιδιώκουν μεταρρυθμίσεις που περιλαμβάνουν την άρση κατεστημένων θεσμών, όπως σταδιακή εκκοσμίκευση και αλλαγή πλεύσης στην εξωτερική πολιτική, δέχονται δριμείας κριτικής και εν τέλει απορρίπτονται.

Ο οικονομικός αντίκτυπος της Ισλαμικής Επανάστασης, με τη σειρά του, είναι εμφανής τόσο σε μικροοικονομικό όσο και σε μακροοικονομικό επίπεδο. Αν και οι ηγέτες της Ισλαμικής Δημοκρατίας επικαλούνται κατά καιρούς συγκεκριμένους ποσοτικούς δείκτες προκειμένου να αναδείξουν τα κοινωνικοοικονομικά επιτεύγματα της χώρας, οι μετεπαναστατικές οικονομικές εξελίξεις αντικατοπτρίζουν τον πραγματικό αντίκτυπο της μέχρι τώρα δράσης τους. Η έλευση του πολιτικού ισλάμ, συνοδευτήκε από μακροχρόνιες οικονομικές κυρώσεις που σε συνδυασμό με την προσκόλληση της χώρας στον πετρελαϊκό τομέα ως βασική πηγή εσόδων, οδήγησε σε οικονομική καταστολή. Παρόλο που η ιρανική κυβέρνηση επικαλείται τη σταδιακή απεμπλοκή από την ενέργεια ως ρυθμιστή της οικονομίας, εξακολουθεί να αποτελεί το βασικό εξαγωγίμο προϊόν του. Παρατηρείται πως ακόμα και σε περιόδους άρσης των κυρώσεων, το ιρανικό καθεστώς δεν κατάφερε προσφέρει νέες θέσεις εργασίας στο νεανικό πληθυσμό του ούτε και να μειώσει το εισοδηματικό χάσμα, όπως ευαγγελίζονταν προεπαναστατικά. Το μεγαλύτερο εμπόδιο στη δημιουργία θέσεων εργασίας είναι η ασφυξία του ιδιωτικού τομέα κάτω από το συνδυασμένο βάρος μιας παρεμβατικής κυβερνητικής, γραφειοκρατίας και πανταχού παρουσίας ιδρυμάτων και κρατικών επιχειρήσεων που απολαμβάνουν φορολογικής αμνήστευσης. Το κρατικό μονοπώλιο στους ενεργειακούς τομείς, στις μεγάλες βιομηχανίες και το τραπεζικό σύστημα, αποθαρρύνουν την άνοδο του ιδιωτικού τομέα. Σε αυτά τα δομικά εμπόδια προστίθεται το

γεγονός, ότι η ροή του εισοδήματος από το πετρέλαιο ενθαρρύνει τη διαφθορά και εκτινάσσει τα ποσοστά της άτυπης οικονομίας. Το φτωχό επιχειρηματικό περιβάλλον, η μακροοικονομική αστάθεια και η εκτεταμένη διαφθορά, αποτελούν μέρος των διοικητικών και θεμελιωδών ελλείψεων, μια χώρας της οποίας τα περιθώρια αντίδρασης είναι περιορισμένα.

Βάσει των εκθέσεων του FreedomHouse, το Ιράν αποτελεί σταθερά μια από τις πιο ανελεύθερες χώρες: το ίδιο κατατάσσεται στην 122η θέση ανάμεσα σε 139 όσον αφορά την ελευθερία του Τύπου. Πανεπιστημιακοί καθηγητές και λοιπά επιφανή και μη πρόσωπα, εξακολουθούν να φυλακίζονται με το πρόσχημα της εναντίωσης στο καθεστώς, ενώ μέρος των καταδικασθέντων έρχεται αντιμέτωπο με εκτελέσεις και απαρχαιωμένες τιμωρητικές μεθόδους. Παρόλο που η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών έχει καταδικάσει πολλάκις το καθεστώς για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με επίκεντρο την υποβαθμισμένη θέση της γυναίκας, οι ιρανικές κυβερνήσεις επιμένουν να αναπαράγουν τη θεωρία περί διαφορετικής κοσμοαντίληψης ανάμεσα στο Ισλάμ και στη Δύση.

Συνάγεται, λοιπόν, ότι σαράντα και πλέον χρόνια από το ξέσπασμα της Ισλαμικής Επανάστασης, τα διακυβεύματα περί πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ασφάλειας εξακολουθούν να παραμένουν επίκαιρα. Το αίτιο που οδήγησε στην εγκαθίδρυση του κλήρου δεν είχε το προσδοκώμενο αιτιατό, καθώς η επαναστατική πολιτική κουλτούρα και κληρονομιά του Χομεϊνί φαίνεται πως εξακολουθεί να επηρεάζει δραματικά την ιστορική συνέχεια της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Βατικιώτης, Π. Γ. (2000). *Ισλάμ και Κράτος. Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βασιλάκη, Α. (2014). Η ιρανική οικονομία τον 21ου αιώνα. Στο Β. Κεφαλά & Χ. Τσαρδανίδης (Επιμ.), *Ιράν: Πολιτική, οικονομία, διεθνείς & περιφερειακές σχέσεις* (σσ. 35 – 77). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Βραχιώτου – Λυμπεροπούλου, Π. (2013). *Ιράν. Ιστορική διαδρομή και περιήγηση που σε ταξιδεύει*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης.
- Βαλλιανιάτος, Σ. (2014). Η διαμόρφωση της περσικής ταυτότητας του ιρανικού κράτους και του θεοκρατικού πολιτεύματος. Στο Β. Κεφαλά & Χ. Τσαρδανίδης (Επιμ.), *Ιράν: Πολιτική, οικονομία, διεθνείς & περιφερειακές σχέσεις* (σσ. 35 – 77). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Ζιώγας, Χ. (2019). *Δύση – Ιράν. Μεταξύ κοσμοσυστημικής ετερογένειας και εκκοσμικευμένες διεθνούς πολιτικής. Μονάδα Έρευνας για την Ευρωπαϊκή & Διεθνή Πολιτική*.
- Κεφαλά, Β., & Τσαρδανίδης Χ. (2014). *Ιράν. Πολιτική, οικονομία, διεθνείς και περιφερειακές σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κουργιώτης, Π. (2019). *Ιράν και Δύση σαράντα χρόνια μετά την Επανάσταση του 1979: τα αδιέξοδα και οι ανατροπές. Ανακτήθηκε από*
https://www.academia.edu/43575161/%CE%99%CF%81%CE%AC%CE%BD_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%94%CF%8D%CF%83%CE%B7_%CE%91%CF%86%CE%B9%CE%AD%CF%81%CF%89%CE%BC%CE%B1_%CE%B3%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%B1_40_%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1_%CE%B1%CF%80%CF%8C_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_1979

- Μακρής, Γ. (2019). Ισλάμ. Πεποιθήσεις, πρακτικές και τάσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Μομενί, Α. (2001). Ισλάμ. Βία της πίστης ή πίστη της βίας. Αθήνα: Εκδόσεις Κάδμος.
- Μπόση, Μ. (2014). Ιράν και Διεθνής Τρομοκρατία. Στο Β. Κεφαλά & Χ. Τσαρδανίδης (Επιμ.), Ιράν: Πολιτική, οικονομία, διεθνείς & περιφερειακές σχέσεις (σσ. 35 – 77). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Ντόκος, Θ. (2014). Οι ιρανο-αμερικανικές σχέσεις και το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν. Στο Β. Κεφαλά & Χ. Τσαρδανίδης (Επιμ.), Ιράν: Πολιτική, οικονομία, διεθνείς & περιφερειακές σχέσεις (σσ. 195–228). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σακκάς, Ι. (2018). Οι Άραβες στην νεότερη και σύγχρονη εποχή. Ιστορία και Κοινωνία. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Παπαστάμκος, Γ. (1990). Διεθνείς οικονομικές κυρώσεις: Θεωρία & πρακτική. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλας,
- Πατέλος, Κ. (2006). Το σύγχρονο Ισλάμ. Η συνάντηση με τη Δύση: Μια ιστορική και πολιτική προσέγγιση. Αθήνα: Εκδόσεις Ι.Σιδέρης.
- Σύνταγμα της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν (2010). Ανακτήθηκε από <https://iranculture.gr/genikes-plirofories/sintagma/>
- Χουρχουλής, Δ. (2022). Ανακήρυξη του Ιράν σε ισλαμική δημοκρατία. Επιβολή σιιτικού θεοκρατικού καθεστώτος. Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/world/562006225/anakiryxi-toy-iran-se-islamiki-dimokratia/>

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Amuzegar, J. (1992). The Iranian Economy before and after the Revolution. *Middle East Journal*, 46(3), 413-425.
- Ansari, A. M. (2001). The myth of the white revolution: Mohammad Reza Shah, 'modernization' and the consolidation of power. *Middle Eastern Studies*, 37(3), 1-24.

- Aryan, H. (2008). Iran's Basij Force: The Mainstay of Domestic Security.
Retrieved from
https://www.rferl.org/a/Irans_Basij_Force_Mainstay_Of_Domestic_Security/1357081.html
- Axworthy, M. (2013). *Revolutionary Iran: a history of the Islamic republic*. Oxford University Press.
- Azad, S. (2010). The politics of privatization in Iran. *Middle East Review of International Affairs (Online)*, 14(4), 60-71.
- Azodi, S. (2019). How US sanctions hinder Iranians access to medicine. Atlantic Council.
Retrieved from
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/how-us-sanctions-hinder-iranians-access-to-medicine/>
- Bakhtiar, A. (2007). Ahmadinejad's Achilles Heel: The Iranian Economy. *Payvand Iran News* [in Farsi].
- Birhat, D. (2023). The 1979 Revolution of Iran: How Khomeini Thwarted Reform.
Retrieved from
<https://www.me-t.org/journal/en/research-studies/The-1979-Revolution-of-Iran-How-Khomeini-Thwarted-Reform>
- Brinton, C. (1965). *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage Books, 192.
- Brockmann, K. & Preble, A. K. (2021). Mitigating Humanitarian Impact in a Complex Sanctions Environment. *The European Union and the Sanctions Regime against Iran*. Sipri, 1-36.
- Buchta, W. (2000). *Who Rules Iran? The Structure of Power in the Islamic Republic*. Washington: The Washington Institute for the Near East Policy & the Konrad Adenauer Stiftung.
- Clawson, P. (1981). "Iran's economy". *Middle East Report* 98 (July/August).

Retrieved from
<https://merip.org/1981/07/irans-economy/>

Cooper A. (2018). Iranian Oil: 40 years of revolution, war, sanctions and bans.
Retrieved from
<https://www.reuters.com/article/cbusiness-us-iran-oil-sanctions-idCAKCN1N71YC-OCABS>

Council on Foreign Relations, (2019). Retrieved from
<https://www.cfr.org/background/irans-revolutionary-guards>

Council on Foreign Relations, (2022). Retrieved from
<https://www.cfr.org/article/islamic-republics-power-centers>

DiPaola, A., & Arnsdorf, I. (2012). Iran Loses \$133 Million a Day on Embargo as Oil Buoy
Obama.
Retrieved from
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2012-08-01/iran-loses-133-million-a-day-from-sanctions-as-oil-buoys-obama#xj4y7vzkg>

Eickelman, D. F., & Piscatori, J. (1996). Muslim politics. Princeton University Press.

Esfahani, H. S., & Pesaran, M. H. (2009). The Iranian economy in the twentieth century: A global perspective. *Iranian Studies*, 42(2), 177-211.

Esfandiari, H., & Bakhas, S. (2017). The Long Career of Ali Akbar Hashemi Rafsanjani. From revolutionary to establishment power-broker.
Retrieved from
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/01/rafsanjani-iran-khamenei-khomeini/512507/>

Enayat, H. (1983). Iran: Khomeini's Concept of the 'Guardianship of the Jurisconsult. *Islam in the Political Process*, 160-80.

Esposito, J. L., & Piscatori, J. P. (1989). The Iranian Revolution Ten Years Later: What Has Been Its Global Impact?: a Summary Assessment. Middle East Institute.

European Council (2016). Iran: Council lifts nuclear-related economic and financial EU sanctions.

Retrieved from

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/01/16/iran-council-lifts-all-nuclear-related-eu-sanctions/>

Farzanegan, M. R. (2022). The economic cost of the Islamic revolution and war for Iran: synthetic counterfactual evidence. *Defence and Peace Economics*, 33(2), 129-149.

Farzanegan, M. R., & Kadivar, M. A. (2023). The effect of Islamic revolution and war on income inequality in Iran. *Empirical Economics*, 1-20.

Gandin, G. (2015). *The Disastrous History of Henry Kissinger's Policies in the Middle East*.

Retrieved from

<https://inthesetimes.com/article/henry-kissinger-greg-grandin-us-blowback-middle-east>

Gellner, E. (1987). *Culture, Identity and Politics*. Cambridge University Press.

Ghods, M. R. (1991). Iranian Nationalism and Reza Shah. *Middle Eastern Studies*, 27(1), 35-45.

Golkar, S. (2023). Might the Islamic Revolutionary Guard Corps Use the Iranian Protests to Supplant the Ruling Clerical Establishment?

Retrieved from

<https://carnegie-mec.org/diwan/88814>

Guardian, (2015). Iran says it can no longer afford Ahmadinejad's cashhandouts.

Retrieved from

<https://www.theguardian.com/world/2015/may/19/iran-ahmadinejad-cash-handouts-rouhani>

Halliday, F. (2010). *Η Μέση Ανατολή στις Διεθνείς Σχέσεις. Ισχύς, Πολιτική και Ιδεολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ξεφάρας.

Human Rights Watch (2017). It's a Men's Club. Discrimination Against Women in Iran's Job Market.

Retrieved from

<https://www.hrw.org/report/2017/05/26/its-mens-club/discrimination-against-women-irans-job-market>

Howard, R. (2006). Ιράν και Κρίση. Πυρηνικές φιλοδοξίες και η αμερικανική απάντηση. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.

InternationalCrisisGroup. (2003). Dealing with Iran's Nuclear Program. Amman/Brussels.

Retrieved from

<https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/dealing-irans-nuclear-program>

Isfahani, D. (2019). Order from Chaos. Iran's economy 40 years after the Islamic Revolution.

Retrieved from

<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/03/14/irans-economy-40-years-after-the-islamic-revolution/>

Jenkins, W. B. (2016). Bonyads as agents and vehicles of the Islamic Republic's soft power. *Iran in the world: President Rouhani's foreign policy*, 155-175.

Kadivar, M. A. (2022). Social development and revolution in Iran. *Sociology of Development*, 8(2), 213-237.

Kangarlou, T. (2022). The Brutal Militia Trained to Kill for Iran's Islamic Regime.

Retrieved from

<https://time.com/6238623/iran-basij-militia-meaning-mahsa-amini/>

Karsh, E. (2002). The Iran-Iraq War 1980–1988. *Elms Court Chapel Way, Botley*, 62-65.

Keddie, N. R. (2003). *Modern Iran*. Yale University Press.

Khajepour, B. (2020). *Anatomy of the Iranian Economy*. Swedish Institute Affairs: Stockholm, 1-48

Kian- Thiebaut, A. (2006). *Η ισλαμική δημοκρατία του Ιράν*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

- KumanS. A. (2018). A BriefHistory of Sanction in Iran.
Retrieved from
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-brief-history-of-sanctions-on-iran/>
- Kurun, I. (2017). Iranian political system:“Mullocracy?”.Journal of Management and Economics Research, 113-129
- Mack, A., & Khan, A. (2000). The efficacy of UN sanctions. Security Dialogue, 31(3), 279-292.
- Mashayekhi, A. (2018). The 1968 Tehran master plan and the politics of planning development in Iran (1945–1979). PlanningPerspectives,1–28.
- McHugo, J. (2021). Σουνίτες και Σίιτες. Μια θρησκεία, δύο κόσμοι. Κρήτη: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Milani, S. (2023). Forty-four years of an Islamic Republic. Many now regret the 1979 revolution.
Retrieved from
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/forty-four-years-of-an-islamic-republic-many-now-regret-the-1979-revolution/>
- Mitchell, A. (1996). Clinton signs bill against investing in Iran and Libya. The New York Times, 6.
- Moghadam, V. M. (2004). Women in the Islamic Republic of Iran: Legal status, social positions, and collective action. Iran after, 25, 1-16.
- Moin, B. (2009). Khomeini: life of the Ayatollah. IB Tauris.
- Mollahosseini, A. (2008). “Gender and employment in Iran”.Indian Journal of Gender Studies, 15(1),159-162.
- Morrison, R. (2018). Hermano de Soto: How to make the Third World richer than the first?

Retrieved from

<https://fee.org/articles/hernando-de-soto-how-to-make-the-third-world-richer-than-the-first/>

Mosaffa, N. (2018). Impact of Iran-Iraq War on Iranian Children. *Iranian Review for UN Studies*, 1(1), 1-26.

Motamedi, M. (2020). Iranian remembers sacrifices on Iran – Iraq war anniversary.

Retrieved from

<https://www.aljazeera.com/news/2020/9/21/iranians-remember-sacrifices-on-iran-iraq-war-anniversary>

Mousavian, H. (2022). How Iran Transformed Today's Middle East.

Retrieved from

<https://www.thecaireview.com/essays/a-revolution-and-a-war-how-iran-transformed-todays-middle-east/>

Navazeni, B. (2010). Three Decades of Iran's Policy of Exporting the Islamic Revolution: Politics, Ends, and Means. *American Journal of Islam and Society*, 27(1), 136-148.

Vogel, A. (2018). "The Source of Change Within Society": A brief Survey of Modern Iranian Women's Movements. *Undergraduate Journal of Global Citizenship Fairfield University*, 2(4), 1-13.

Retrieved from:

<https://digitalcommons.fairfield.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1046&context=jogc>

O'Sullivan, M. L. (2004). *Shrewd sanctions: Statecraft and state sponsors of terrorism*. Brookings Institution Press.

Retrieved from

https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=rfeEDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Shrewd+sanctions+statecraft+and+state+sponsors+of+terrorism&ots=TrwkuPPB1D&sig=z5psHS8R_ylB8kVTiQXsNcPU48&redir_esc=y#v=onepage&q=Shrewd%20sanctions%20statecraft%20and%20state%20sponsors%20of%20terrorism&f=false

- Panah, M. (2007). *The Islamic Republic and the World. Global Dimensions of the Iranian*.
Retrieved from
<http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/29679/1/106%20pdf.pdf>
- Rashid, Y. (2020). *The Failure of Privatization in Iran*. Center of Iranian Studies.
Retrieved from
<https://iramcenter.org/en/the-failure-of-privatization-in-iran-797>
- Razmi, S. A. A. (2007). *Privatization in Iran, Reasons and performance*.
Retrieved from
<https://profdoc.um.ac.ir/articles/a/102687.pdf>
- Perletta, G. (2019). *The ongoing transformations of Iranian Society*.
Retrieved from
<https://aspeniaonline.it/the-ongoing-transformations-of-iranian-society/>
- Pilehvar, A. A. (2020). *Urban unsustainability engineering in metropolises of Iran*. *Iranian Journal of Science and Technology, Transactions of Civil Engineering*, 44(3), 775-785.
- Pilahvar, A. A., & Pour Ahmad, A. (2004). *The process of metropolitan growth and development: A case study of Mashhad*. *Journal of Geographical Research*, 36(48), 103-121.
- Priborkin, E. (2019). *40 Years Later: Iran after the Islamic Revolution*.
Retrieved from
<https://www.american.edu/sis/news/20190408-40-years-later-iran-after-the-islamic-revolution.cfm>
- Ramazani, R. K. (2013). *Independence without freedom: Iran's foreign policy*. University of Virginia Press.
- Ranstorp, M. (1996). *Hizb'allah in Lebanon: the politics of the western hostage crisis*. Springer.

- Saeidi, A. A. (2004). The accountability of para-governmental organizations (bonyads): the case of Iranian foundations. *Iranian studies*, 37(3), 479-498.
- Saeidi, A. A. (2009). Iranian Para-governmental Organizations (bonyads). Retrieved from <https://www.mei.edu/publications/iranian-para-governmental-organizations-bonyads#ednref3>
- Samii, A. W. (2002). Tehran, Washington, and Terror: No Agreement to Differ. *Middle East*, 6(3), 53.
- Shahi, A. (2009). Iranian nationalism: A theoretical dilemma. *International Relations*, 26.
- Spiers, E. M. (2010). A history of chemical and biological weapons. Reaktion Books.
- Shayerah, E. (2008). Iran's Economy, CRS Report for Congress. Retrieved from <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA486511.pdf>
- Stone, P. (2020). How Stated- owned Companies Are Devouring Iranian Economy. Retrieved from <https://iranfocus.com/economy/45141-how-state-owned-companies-are-devouring-iranian-economy/>
- Talebi, P. (2015). "Bloody Uprising of Khordad 15th." Mehr News Agency. Retrieved from <https://en.mehrnews.com/news/107683/Bloody-uprising-of-Khordad-15th>
- Thaler, D. E., Nader, A., Chubin, S., Lynch, C., & Green, J. D. (2010). Mullahs, guards, and bonyads: An exploration of Iranian leadership dynamics (Vol. 878). Rand Corporation.
- US Department of State (2016). States Sponsors of Terrorism, Chapter 3. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20170721054054/https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2016/272235.htm>

Wadhams, N. (2022). Russia is now the world's most Sanctioned Nation.

Retrieved from

<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-07/russia-surges-past-iran-to-become-world-s-most-sanctioned-nation#xj4y7vzkg>

Zargar, M., Araghizadeh, H., Soroush, M. R., & Khaji, A. (2007). Iranian casualties during the eight years of Iraq-Iran conflict. *Revista de saude publica*, 41, 1065-1066.